

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

”BARA DEN SOM ÄLSKAR SÖRJER”

En retorisk analys av minnestalen till flodvågskatastrofens offer, i
Stockholms Stadshus, den 10 januari 2005

Daniel Kanje

C-uppsats 10p
SVL 620
Höstterminen 2005
Handledare: Barbro Wallgren Hemlin

Sammanfattning

I denna undersökning har jag granskat de tre tal som kung Carl XVI Gustav, ärkebiskop K.G. Hammar och statsminister Göran Persson höll till minne av flodvågskatastrofens offer, i Stadshuset den 10 januari 2005. Av de tre talen var det främst kungens som satte spår i mitt medvetande. Kungens tal hyllades också i pressen medan de andra talarna knappt nämndes.

Undersökningens övergripande syfte blev därför att försöka utröna vad det är som gör att vissa tal berör och direkt fastnar i medvetandet medan andra glöms bort. Mer specifikt studerades detta genom att likheter och olikheter lyftes fram i de tre talen och i kontexten dessa hölls i. Målet var att finna de variabler som sannolikt utgjorde grunden för den ensidiga mediarensponsen.

Analysmetodens syfte var att försöka granska talen på ett så heltäckande sätt som möjligt. Därför användes en retorikorienterad argumentationsanalys med utgångspunkt i kontexten. Analysen delades in i tre steg: 1. *Kontexten* som behandlade *textens genre, den retoriska situationen* och *talaren/författaren*, 2. *Talen* som behandlade talens *disposition, grundläggande medel för att övertyga, argumentationsanalys* och *stil* och slutligen 3. *Framförandet* som behandlade *artikulation, säkerhet* och *ordfrekvens*.

Det svar jag fann var att publiken först måste vara välvilligt inställd till talaren. Denna välvillighet skapas genom starkt *ethos* och genom att talaren skapar en vi-känsla med publiken. När detta uppfyllts är det talarens originalitet i form av fräscha nyskapande argument som gör att de-lar av talet fastnar i medvetandet.

Enligt mig lyckades Kungen med det ovanstående och den goda responsen grundar sig således i att han i sitt tal skapade vi-känsla, att hans framträdde med starkt *ethos* och att han använde sig av fräscha och originella argument som berörde några av mänsklighetens mest grundläggande behov, gemenskap och tröst. De främsta orsakerna till den uteblivna responsen för Persson och Hammar berodde, enligt undersökningen, i Perssons fall främst på att hans *ethos* var så skadat att han inte nådde fram till sin publik och i Hammars fall på att hans tal var för abstrakt och opersonligt.

Innehållsförteckning

1. Inledning och syfte	1
2. Bakgrund	3
2.1. Kort om retorikens historia.....	3
2.2. Retorik och etik.....	4
2.3. Retorik och subjektivitet.....	6
2.4. Retorikens tre huvudgenrer.....	7
3. Tidigare forskning	8
4. Material och metod	10
4.1. Material.....	10
4.2. Metoddiskussion	11
4.3. Metod	12
4.4. Mitt förhållande till talarna och analysmaterialet.....	14
5. Resultat	15
5.1. Kontexten.....	15
5.1.1. Genre.....	15
5.1.2. Den retoriska situationen	16
5.1.3. Talarna och författarna	17
5.1.4. Sammanfattning.....	21
5.2. Talanalys.....	22
5.2.1. Carl XVI Gustav	22
5.2.2. K G Hammar.....	26
5.2.3. Göran Persson	29
5.2.4. Sammanfattning.....	31
5.3. Framförandet.....	32
5.3.1. Framförandet.....	32
5.3.2. Sammanfattning.....	34

6. Sammanfattande diskussion	35
Litteraturförteckning	36
Tidningsartiklar och Internetkällor	37
Appendix 1 Karl XVI Gustavs tal	39
Appendix 2 K G Hammars tal	41
Appendix 3 Göran Perssons tal	43

1. Inledning och syfte

I Gunilla Linn Perssons bok *Allis med is*, mister Allis sin bästa vän Ann och Sigge mister sin mamma. Ann blir en ängel, det är Allis säker på. Men Allis hon fryser till is. Siggas mamma hon är precis som alla andra mammor som bara finns och finns och finns. Men det otänkbara händer och han förlorar henne. Allis och Sigge möts med barns särskilda sorg i sina hjärtan, en sorg som Allis beskriver såhär: Det är en sorg som inte syns. Det är en sorg, som är för stor för att visas upp. Man bär den inom sig. Eller som en osynlig börda i sin famn.

Med denna allusion inledde statsminister Göran Persson sitt tal vid minnesstunden för flodvågskatastrofens offer, i Stadshuset den 10 januari 2005. Trots att Perssons tal var mycket gripande fick det ingen respons i pressens recensioner och kommentarer efteråt. Vid minnesstunden höll också kung Carl XVI Gustaf och ärkebiskop K.G. Hammar var sitt tal. Utgångspunkten för denna uppsats ligger bl.a. i den respons som dessa tre tal fick i pressen.

Minnestunden för flodvågskatastrofens offer hölls till följd av det jordskalv som utbröt utanför Sumatra den 26 december 2004. Skalvet uppmättes till 8,9 på Richterskalan och utlöste en tsunami som dränkte stora delar av Sydostasiens kustområden. Ca 20 000 svenskar fanns i det drabbade området under katastrofen och idag vet vi att ca 500 av dessa dog eller fortfarande saknas. Totalt omkom ca 225 000 människor.

Katastrofen försatte stora delar av världen i chock. Den mängd svenskar som drabbades gjorde att nästan varje svensk kände till någon som skadats eller omkommit. Pressen vältrade sig i makabra detaljer och kritiserade skoningslöst delar av regeringen, som enligt dem för sent insett vidden av katastrofen.

Det var under dessa förutsättningar talen hölls. Kungen, ärkebiskopen och statsministern höll, enligt min uppfattning, tre mycket välformulerade och bra tal anpassade till den känsliga situation som rådde. Trots detta var det bara kungens tal som kommenterades i någon större utsträckning i media. Pressen överöste kungen med beröm medan Perssons och Hammars tal i princip inte fick någon respons alls. Vad kan orsakerna ha varit som motiverade att medierresponsen blev så ensidigt till kungens favör?

För egen del uppskattade jag samtliga tal men kungens tal etsade sig fast, mer än de andras, även hos mig. Att ett tal fastnar och gör större avtryck än andra välkomponerade tal har jag upplevt förut t.ex. när Margot

Wallström höll minnestal till Anna Lindh. Det är detta fenomen som kommer att diskuteras i denna uppsats och undersökningens övergripande syfte blir att försöka utröna vad det kan vara som gör att vissa tal berör och direkt fastnar i medvetandet medan andra glöms bort? Mer specifikt skall jag studera detta genom att lyfta fram likheter och olikheter i de tre tal som hölls vid minnesstunden för flodvågskatastrofens offer samt i den kontext som dessa hölls i. Målet är att finna de variabler som sannolikt utgjorde grunden för den ensidiga mediaresponsen.

Analysen är avsedd att vara så heltäckande som möjligt, d.v.s. den undersöker både sändar- och mottagarperspektivet. Sändarperspektivet granskas genom analys av själva talen, med avseende på disposition, argumentation, stil och framförande, och mottagarperspektivet kommer att granskas utifrån den effekt talen skapade hos mig, mina vänner samt den respons de fick i pressen. En av förutsättningarna för att förstå effekten av ett tal är att sätta in det i dess kontext. Detta beror på att varje tal alltid är beroende av den speciella situation, kontext, som rådde vid framförandet. Kontexten kommer att granskas genom att visa hur olika tidningar framställer talarna före och efter talen.

2. Bakgrund

I nedanstående kapitel ges en kort bakgrund till retorikens historia för att placera ämnet i sin historiska kontext och för att visa ämnets status genom historien. Vidare kommer retorikens förhållande till etik och retorikanalysens förhållande till subjektivitet att diskuteras. Under rubriken *Retorik och etik* beskrivs riskerna med manipulerande retorik samt hur retorikanalys kan användas för att genomskåda eventuella manipulationsförsök. Under rubriken *Retorik och subjektivitet* diskuteras hur retorikanalys skall undvika att vinklas utifrån en författares förhållande till analysmaterialet. Slutligen presenteras retorikens tre huvudgenrer eftersom dessa utgör en väsentlig bakgrundsinformation till kapitel 5 där talen knyts till en av dessa genrer.

2.1. Kort om retorikens historia

Retorikundervisningen har genom historien till stor del baserats på texter skapade för över 2000 år sedan i Grekland och Rom. Den begreppsapparat som nedtecknades av Aristoteles, Cicero och Quintilianus utgör, än idag, grunden för den västerländska retorikundervisningen.

De första omtalade professionella retorikerna kom från Syracuse på Sicilien. Där uppkom, 466 f. Kr., en speciell situation vid diktatorn Hierons död. Hieron hade under sin livstid tillskansat sig stora landarealer, vilka nu skulle återbördas till folket. För att dela ut jorden upprättades domstolar där ägandefrågan avgjordes. Vid dessa domstolar kunde invånarna själva, eller med hjälp av skickliga sakförare, vinna tillbaka delar av den tidigare beslagtagna marken genom välslipade argument. Detta skapade en marknad för talare som sålde sina tjänster och en grogrund för retoriken. Genom Cicero känner vi till några av dessa först omtalade professionella retoriker från Syracuse, nämligen Korax och Tisias (se Cassirer 1997:4).¹

¹ Idag anses dessa av några vara samma person. Tisias är talarens namn och Korax betyder kråka. Argumentationen bygger på att kråkan är ett smeknamn och att Tisias kallas för: Tisias kråkan, smeknamnet skulle i så fall förklaras av att han hade en kraxande röst (se Kennedy 1994:34).

Retoriken fortsatte sin utveckling i det demokratiska Aten. Aten var med sin domstol och sin folkförsamling en bra arena för retoriken och där förfinades och systematiserades den. Det första verket som ligger till grund för dagens retoriska begreppsvärld publicerades av Aristoteles på 300-talet f. Kr.

När Aten förlorade sin roll som ledande makt i Medelhavet tog romarna över retoriken. Här utvidgades och kompletterades retorikens begreppsapparat av Cicero (106–43 f. Kr.) och Quintilianus (35–100 e. Kr.) till den vi i västvärlden använder oss av idag (se Cassirer 1997:6).

Efter Romarrikets fall har retorikens status varierat mellan populär och mindre populär. Idag har den emellertid åter fått ett uppsving. Detta beror, enligt retorikforskaren Anders Sigrell, bl.a. på det informationsbrus som idag möter oss. Retoriken är ett viktigt redskap för att vi skall kunna sålla i bruset. Ytterligare en anledning, menar Sigrell, är den konkurrens som finns i dagens samhälle. Som exempel lyfter han fram konkurrenssituationen som uppstår när någon söker ett arbete. I denna situation måste den arbetssökande slipa sina argument för att framhäva sina fördelar så att just han/hon skall bli utvald framför andra sökande (se Sigrell 2001:68).

2.2. Retorik och etik

/.../ många lögnare kan glädja sig åt att bli väl trodda i denna värld, men lika säkert är att denna värld hört många sanningens ord utan att tro där på.
(Cassirer 1997:4).

Retoriken har ifrågasatts lika länge som den existerat. Kritiken har oftast handlat om retorikens förhållande till etiken, dvs. att en person med goda kunskaper i retorik kan ljuga och manipulera. Men som Cassirer påpekar ovan är problemet djupare än så. Problemet rör inte bara att sändaren kan manipulera utan hänger också samman med mottagarnas oförmåga att tolka talarens bakomliggande uppsåt.

Den ursprungliga kritiken mot retoriken bottnar i dess förhållande till begreppen *sanning* och *sannolikhet*. Retorik är enligt Aristoteles konsten att övertyga och för att övertyga behöver du inte tala *sanning*, det räcker med att publiken uppfattar det du säger som *sannolikt*. Det är detta Platon angriper när han genom sitt språkrör Sokrates debatterar med Gorgias. Sokrates förespråkar, som filosof, sanningen medan Gorgias, som sofist, nöjer sig med det sannolika. Sokrates vinner denna debatt, men i dagens demokratier är sanningen föränderlig och frågan är om inte de flesta har valt Gorgias grundsyn snarare är Sokrates. Något som ytterli-

gare talar för detta är att Sokrates inte förespråkade demokrati utan såg teknokrati² som det utopiska samhället.

Det är emellertid inte retoriken som utgör grunden till lögn och manipulation. Möjligheten till detta hänger ytterst samman med språkets/tecknets grundförutsättningar. De norska statsvetarna Heradstveit och Bjørgo klargör i sin bok *Politisk Kommunikation* tecknets grundläggande förutsättningar för lögn genom att referera till Umberto Ecos semiotikforskning.

Ett tecken är något som står i stället för något annat som inte är till hands. Eftersom det tecknet står för inte ens behöver existera, är det en utmärkande egenskap för tecknet att det kan användas för att ljuga med, såväl som till att berätta sanningen med hävdar Eco. Detta är givetvis en grundläggande förutsättning för politisk retorik och propaganda. (Heradstveit & Bjørgo 1996:33)

Lögn och manipulation har genom historien utnyttjats på de mest skrämmande sätt, därmed har retorikkritikernas farhågor besannats. Ett tydligt exempel är nazismens stora och framgångsrika propagandaapparat. Goebbels lär, efter att som talare på ett massmöte i Berlins sportpalats den 18 februari 1943 ha uppmanat tyskarna till det totala kriget, ha sagt:

Vilken timma vilken idioti! Om jag hade sagt åt folket att hoppa ut från tredje våningen på Columbushuset (på Postdamer Platz i närheten av Sportpalast) – så hade de gjort det. (Johannesson 1998:86)

Goebbels var mycket nöjd med sitt framträdande och också väl medveten om vad han åstadkommit med sitt tal. Publiken var euforisk. Genom sitt uttalande visade Goebbels sitt förakt mot den lättlurade människan.

I dag lever vi i ett demokratiskt samhälle där det råder yttrandefrihet. Detta innebär att retorikens metoder tillåts och är tillgängliga för alla. Frågan är inte om retorik är farligt utan hur den skall användas för att utveckla demokratin. Ett svar på denna fråga, som fortfarande är aktuellt, formulerades av Aristoteles. Retorik är inte bara ett medel för att effektivt övertyga någon, utan också ett medel för att tolka sändarens verkliga budskap. Genom att använda retorik som analysredskap skapas ett effektivt verktyg för att granska en talares framförande utifrån talarens egna förutsättningar (se Cassirer 1997:8). Aristoteles grundsyn används också av moderna retorikforskare. Rudolf Rydstedt skriver bl.a. att: ”En av de största anledningarna till att läsa retorik är för att se igenom manipulerande retorik” (Rydstedt 1993:9).

² Ett fåtal utvalda experter som styr samhället.

2.3. Retorik och subjektivitet

Retorikanalys är till viss del subjektiv. Att uttryckligen säga att ett forskningsämne är subjektivt är vågat eftersom detta är något humanistiska forskningsområden ständigt får kämpa mot. Tore Bjørgo framhåller emellertid i *Rhetorica Scandinavica* att retoriska analyser måste vara subjektiva för att vara intressanta (Bjørgo 2000:52). Mral & Karlberg säger i *Heder och påverkan* att:

Retoriken som vetenskap och analysverktyg är därmed inte bara empirisk eller deskriptiv utan framförallt tolkande och i viss mån värderande. (Karlberg & Mral 1998:12)

Att granska ett tal och den situation ett tal framförs i kräver enligt ovan tolkning av resultatet. Det är därför viktigt att inte ge sken av att retoriska analyser ger en objektiv sanning. Hur resultaten från retorisk analys skall göras så generellt giltiga som möjligt framkommer tydligt i en diskussion där Peter Cassirer, i *Retorikmagasinet* och *Rhetorica Scandinavica*, kritiserar delar av Heradstveits och Bjørgos bok *Politisk kommunikation*.

Cassirer angriper i *Retorikmagasinet* Heradstveit och Bjørgo för att de klassificerat *Holocaust* som en urvattnad metafor. Han anklagar de båda norska författarna för att de i sin text genom *objektiv stil* döljer ett *subjektivt innehåll*. I sin kritik lyfter Cassirer särskilt fram hur perspektivmarkörer kan skapa underförstådda vinklingar som leder in läsaren i ett visst tankemönster (se Cassirer 1999:26).

Författarna lyckas aldrig enas kring holocaustmetaforens urvattning men de lyfter fram gemensamma tankar om subjektivitet i humanistiska texter. Båda beskriver att det är särskilt viktigt att redovisa sina egna ståndpunkter samt de källor som resultaten är baserade på så att inte resultaten generaliseras utifrån något författarna tar för givet. Det är också viktigt att tydligt redovisa olika infallsvinklar så att läsaren själv kan ta ställning och granska resultaten. Cassirer sammanfattar replikväxlingen enligt följande:

Hur skall vi undvika att en retorisk (eller annan semiotisk eller textuell analys) blir subjektiv och avhängig analysatorns inställning? Bevisbördan för en tolknings giltighet ligger på tolkarens argument för sin tolkning. (Cassirer 2001:65)

2.4. Retorikens tre huvudgenrer

Den klassiska retoriken utgår ifrån att det finns tre grundtyper av tal, tre huvudgenrer: *genus judiciale*, *genus deliberativum* och *genus demonstrativum*. Denna uppsats analyserar tal som tillhör grundtypen *genus demonstrativum* och argumentationen för varför talen tillhör denna grundtyp återfinns i kapitel 5.

Genus judiciale eller den juridiska genren syftar till att övertyga någon att besluta något utifrån något som har hänt. Talarens uppgift är att anklaga eller försvara (se bl.a. Rydstedt 1993:37). Genren är vanlig i rättegångar och motsvarar den tidigare nämnda situation som uppkom på Syracuse 466 f. Kr. Genren skulle därmed kunna betecknas som den ursprungliga och mest grundläggande retoriska situationen. *Genus judiciale* förekommer inte bara i rättegångssammanhang utan också i vardagliga situationer såsom när två personer diskuterar vem som diskade förra gången och vem som därmed bör diska nu.

Genus deliberativum eller den politiska genren syftar till att övertyga någon att ta beslut om framtiden. Talarens mål är därför att övertyga publiken om att hans förslag är det bästa och nyttigaste för framtiden så att de beslutar sig för att stödja just detta (se bl.a. Rydstedt 1993:37). Även denna genre förekommer i dagliga situationer såsom när en mamma och hennes barn diskuterar om mössan skall användas eller inte en kall vårmorgon.

Genus demonstrativum innefattar lov- och klandertal, dvs. de tal som handlar om att övertyga någon hur någon, något eller några skall uppfattas. Uppgiften är att lovprisa eller smäda (se bl.a. Rydstedt 1993:37). Tanken med de demonstrativa talen är alltså inte att komma fram till ett beslut, utan att bygga upp en positiv eller negativ bild av personen/händelsen. Demonstrativa tal förekommer ofta vid ceremonier såsom bröllop och begravningar (Mral & Karlberg 1998:22).

Kurt Johannesson diskuterar i *Retorik eller konsten att övertyga* vad de olika grundtyperna för tal kan ha haft för funktion i samhället. Han konstaterar att när det i ett samhälle samlas människor för att lösa konflikter och problem används tal tillhörande *genus judiciale* och *genus deliberativum*. Ibland samlas man dock av andra skäl, t.ex. för religiösa riter. Under dessa samlingar kunde lovtalen (*genus demonstrativum*) uppenbara vad det var som förenade gruppen (Johannesson 1998:98). Sett ur denna synvinkel kan man säga att de demonstrativa talen kan ha en sammansvetsande funktion för en grupp människor.

De tre huvudgenrererna skall ses som grundsituationer. Det är inte ovanligt att det förekommer inslag av flera olika genrer i samma framförande. Så kan t.ex. en advokat lovprisa eller klandra i sin slutplädering även om grundtypen är *genus judiciale*.

3. Tidigare forskning

Retorik är som tidigare nämnts ett ämne som har sina rötter i antiken. Retoriken är välutforskad och det finns avhandlingar i olika områden inom ämnet. Vissa områden är dock inte lika väl utforskade som andra. *Genus demonstrativum* är, i jämförelse med retorikens båda andra huvudgenrer, en ganska outforskad genre. Eftersom denna uppsats granskar tal tillhörande *genus demonstrativum* kommer nedanstående forskningsöversikt främst att inrikta sig på denna genre.

Det finns många handböcker som beskriver hur lov- och klandertal skall framföras på bästa sätt (se bl.a. Rydstedt 1993:102–105), men få innehåller analyser med exempel. Varför genren inte är lika utförligt utforskad som de övriga ger Kurt Johannesson sin syn på när han diskuterar varför Olof Palmes minnestal till Tage Erlander aldrig recenserades i pressen.

Kanske saknar vi ett kritiskt språk för att analysera och värdera just sådana texter. Vi hejdas av en invand misstänksamhet: detta är nog bara tomma fraser eller också en lycksökares knäfall inför tidens avgudar. (Johannesson 1998:97).

En liknande tanke framförs av Andreas T. Olsson som i sin C-uppsats *Måste döden molma i mull* konstaterar att lovtal kanske bör lovtalas och klandertal klandras, att detta s.a.s. ligger i sakens natur (se Olsson 2002:7).

Till de personer som har granskat demonstrativa tal hör just Johannesson och Olsson. Johannesson har i *Retorik- eller konsten att övertyga* analyserat tacktal såsom Perikles tal över de stupade atenarna, Olof Palmes tal över Tage Erlander och Earl Spencers tal över Diana (se Johannesson 1998:97–132). Olsson har i sin C-uppsats granskat minnestalen till Tage Danielsson av Hasse Alfredsson och till Astrid Lindgren av Margareta Strömstedt. Uppsatsen är främst en effektanalys och Olsson konstaterar att det som främst skapar retorisk effekt är att Alfredsson och Strömstedt vågar bryta och byta stilnivå.

Utöver dessa finns det få svenska moderna analyser av lovtal, men det finns däremot ingen brist på analysmaterial. Både utländska och svenska minnestal finns publicerade i antologier. Nämnas kan t.ex. *In Tribute:*

Eulogies of Famous People (ed. Ted Tobias 2001). Idag är det också vanligt att minnestal publiceras i sin helhet i tidningstext efter att de har framförts. Eftersom allt pressmaterial idag lagras går det att söka upp talen antingen på biblioteket eller via databaserna *Mediearkivet* eller *Presstext* på Internet.

I denna uppsats försöker jag granska det valda materialet på ett så hel-täckande sätt som möjligt. När det gäller retoriska helhetsanalyser av tal finns det betydligt mer modern forskning. Bland annat har Barbro Wallgren Hemlin i avhandlingen *Att övertyga från predikstolen* granskat vad och med vilka medel präster i Svenska kyrkan försöker övertyga sina lyssnare och Anders Sigrell i sin avhandling *Att övertyga mellan rader-na* det underförstådda i Carl Bildts tal till nationen i samband med La-sermannens härjningar 1992.

Den avhandling som tydligast tangerar denna undersökning är Pia Mobergs *Political Turning Points – Rhetorical Analyses of Japanese Inauguration Speeches*. Moberg granskar tre japanska premiärministrars installationstal och undersöker i enlighet med denna undersökning kontexten, talen/talarna och effekten.

4. Material och metod

I det som följer kommer materialet som använts vid analysen att presenteras och motiveras. Metoddelen inleds med en diskussion kring retorikanalys för att sedan övergå till en presentation av den metod som tillämpats i denna uppsats. Slutligen kommer jag att redovisa mitt eget förhållande till materialet och personerna som analyseras för att inte skapa vinklingar byggda på personliga åsikter.

4.1. Material

I uppsatsen granskas som tidigare nämnts både talen såsom de framfördes och kontexten de framfördes i. Materialet i undersökningen utgörs därmed dels av de tre tal som den 10 januari 2005 hölls vid minnesstunden över flodvågskatastrofens offer i Stadshuset, dels av insamlade tidningsartiklar som beskriver talarna före och efter framförandet.

Samtliga tal finns återgivna i text på Internet. Göran Perssons finns på regeringens hemsida, K.G. Hammars på Svenska kyrkans hemsida och kung Carl XVI Gustafs finns publicerat på Aftonbladets hemsida. De versioner av talen som hämtats från Internet skiljer sig något från de tal som faktiskt framfördes den 10 januari. Detta beror troligtvis på att dessa tal är den skrivna varianten, dvs. talen såsom de var tänkta att framföras. En anledning till att den skrivna versionen ofta skiljer sig från den faktiskt framförda kan vara att talarna inte har hela manuset med sig utan använder stödord för att komma ihåg talet.

Denna uppsats utgår från de versioner som talarna faktiskt framförde under minnesstunden och dessa finns transkriberade i uppsatsens bilagor. Den skrivna versionen av talen, såsom de återfinns på Internet, kommer att diskuteras på de ställen där det visar sig vara fruktbart.

För att skapa en bild av kontexten till den retoriska situationen har ett urval av tidningar använts. Tidningarna representerar olika politiska inriktningar för att jag skall ge en så rättvis och korrekt bild som möjligt av situationen. De granskade tidningsartiklarna kommer ur: DN (oberoende liberal), SvD (oberoende moderat), GP (oberoende liberal) och Aftonbladet (oberoende socialdemokratisk). Artiklarna är hämtade från da-

tabaserna *Mediearkivet* och *Presstext*. Vid sökningen i dessa databaser har sökorden: *Kungen, Göran Persson, K.G. Hammar, tsunamin, flodvågskatastrofen* och *tal* använts.

För att läsaren skall kunna få en bild av den politiska situationen före minnesstunden har artiklar publicerade mellan den 26/12–04, då katastrofen först presenterades i pressen, och den 10/1–05, den dag då minnesstunden hölls, använts. För att jag skall kunna visa reaktionerna på talen har artiklar publicerade mellan den 10/1–05, dagen då talen hölls, och den 17/1–05, det vill säga en vecka efter själva framförandet, granskats. Artiklarna och den bild de ger av talarna beskrivs under kontextavsnittet i resultatdelen och exemplifieras genom citat och sammanfattningar. Samtliga använda artiklar finns listade i källförteckningen under artiklar.

4.2. Metoddiskussion

Partesmodellen (*inventio, dispositio, elocutio, memoria* och *actio*), som granskar innehåll, disposition, språkligt uttryck, framförande och manusteknik har tidigare varit och är fortfarande en vanlig modell för att analysera retorik. Modellen har emellertid kritiserats bl.a. av Sigrell som menar att den inte tillräckligt täcker in effekten på mottagarna eftersom modellen främst beskriver hur ett tal skall framföras. Enligt denne behöver *partesmodellen* kompletteras med argumentationsanalys för att täcka både sändar- och mottagarperspektivet på ett väl fungerande sätt (se Sigrell 2001:77). Sigrell påpekar också att argumentationsanalysen, enligt Aristoteles var en del av retoriken men att denna senare frigjorde sig och skapade ett eget forskningsområde (se Sigrell 2001:76). Peter Cassirer framför i *Stil Stilistik och stilanalys* vinsterna med argumentationsanalys på följande sätt:

Medan den klassiska retoriken ger regler för hur en orator ska argumentera övertygande, utgår argumentationsanalysen från texten och frågar med vilka medel en talare eller skribent försöker och eventuellt lyckas att övertyga oss.
(Cassirer 2003:181)

Eftersom denna undersöknings mål är att vara så heltäckande som möjligt används en modell som Maria Karlberg och Birgitte Mral presenterat i sin bok *Heder och påverkan*. Deras modell är en retorikorienterad argumentationsanalys med utgångspunkt i kontexten och motsvarar således de krav som ovanstående forskare satt upp för granskning av både mottagar- och sändarperspektivet. Modellen beaktar flera olika aspekter i fem olika moment vilka är: *kontexten, dispositionen, grundläggande medel för att övertyga, argumentationsanalys* och *stil*.

4.3. Metod

Karlbergs och Mrals modell har anpassats något för att passa detta uppsatsformat. Deras modell utgör grunden i uppsatsens metod men har på vissa ställen kompletterats av mig med andra forskare för att bygga ut vissa begreppsdefinitioner. Metoden i denna uppsats utgörs av tre analyssteg: *kontexten*, *talen* och *framförandet*, vilka tillsammans innehåller samtliga moment i Karlberg och Mrals modell. Varje steg kommer att avslutas med en jämförande diskussion som lyfter fram talarnas likheter och olikheter. Efter att de tre stegen analyserats utifrån metoden kommer hela resultatet att diskuteras mot syfte och frågeställningar i en avslutande diskussion.

Nedan presenteras och definieras de tre analysstegen:

- **Kontexten**

Enligt Karlberg och Mral börjar övertygandet i den situation som talare och publik befinner sig i. Därför måste kontexten analyseras utifrån *textens genre*, *den retoriska situationen* och *talaren respektive författaren* (se Karlberg & Mral 1998:21).

Helt i enlighet med ovanstående författare kommer denna analys bestämma *textens genre*, beskriva *den retoriska situationen* samt beskriva den bild pressen gav av *talarna respektive författarna*. *Texternas genre* granskas genom att jag diskuterar genretillhörighet utifrån retorikens tre huvudgenrer (se bakgrund). Argumentationen kommer att stödjas genom exempel ur talen och tidigare forskning. *Den retoriska situationen* samt *talarna och författarna* kommer att presenteras och diskuteras utifrån pressmaterialet.

- **Talen**

Denna del granskar talen såsom de framfördes. Talen diskuteras utifrån *disposition*, *grundläggande medel för att övertyga*, *argumentationsanalys* och *stil*. Enligt Karlberg och Mrals modell ingår analys av stilfigurer, stilsort och framförandet under *stil*. I denna uppsats har emellertid framförandet lyfts ut för att utgöra ett eget avsnitt. Anledningen till att så många moment diskuteras under samma rubrik är för att jag inte skall behöva citera samma saker ur talen flera gånger.

Talarna kommer att presenteras var för sig och diskuteras utifrån valda citat som tydligt visar vad som kännetecknar varje tal och dess framförare. När citaten diskuteras sammanfattas talen ur ett helhetsperspektiv utifrån nedanstående fyra kursiverade moment.

Nedan presenteras och definieras hur *disposition*, *grundläggande medel för att övertyga*, *argumentationsanalys* och *stil* kommer definieras och granskas.

Dispositionen

Talen kommer att diskuteras utifrån den klassiska retorikens dispositionsprincip. Enligt klassisk retorik har ett tal fem delar: *exordium* (inledningen) där syftet är att göra publiken uppmärksam, välvillig och läraaktig, *narratio* (bakgrund eller berättelse) där talaren sätter in publiken i ämnet, *proposito* (tesen/teserna) som är talets huvudtanke, *argumentatio* (argumenten) som innehåller stöd och motargument till tesen/teserna och *conclusio* (sammanfattningen) som skall sammanfatta och avsluta talet (se t.ex. Karlberg & Mral 1998:29).

Grundläggande medel för att övertyga

Argumenten i talen kommer att knytas till den klassiska retorikens tre argumenttyper *ethos*, *logos* och *pathos*.

Ethos innebär att väcka förtroende och för att åstadkomma detta måste talaren skapa samhörighet med publiken och skapa auktoritet kring sin person så att de som lyssnar litar på det han säger (se t.ex. Rydstedt 1993:40). *Ethos* handlar om att övertyga med hjälp av sin auktoritet och trovärdighet.

Logos grundar sig i vad som är möjligt, sannolikt eller sant (se t.ex. Rydstedt 1993:40). *Logos* handlar om att övertyga med fakta/logik. Argumenten vädjar till åhörarnas förnuft.

Pathos övertygar med hjälp av känslor. Talarna försöker vinna publikens sympatier genom att väcka känslor såsom medlidande, indignation fruktan eller hopp (se t.ex. Rydstedt 1993:40).

I denna uppsats används även en fjärde argumenttyp, *kristet logos*. *Kristet logos* är en term som hämtats från Wallgren Hemlins avhandling *Att övertyga från predikstolen* och betecknar logik baserad på den kristna föreställningsvärlden. Det som är logiskt i denna värld kan skilja sig från det som är logiskt i den sekulariserade världen (se Wallgren Hemlin 1997:82).

Argumentationsanalys

Talens teser och deras stödargument kommer att friläggas för att sedan diskuteras utifrån hållbarhet och relevans.

Stilen

Stil handlar om relationen mellan innehåll, form och verkan i en text. Texten bör enligt den klassiska retoriken vara språkligt korrekt, begriplig, uttrycksfull och vackert utsmyckad (se t.ex. Karlberg & Mral 1998:45).

Eftersom dessa tal är skrivna och framförda av professionella talare följer de samtliga ovanstående rekommendationer. I denna uppsats kom-

mer stilfigurer att lyftas fram kort i samband med citaten. På de ställen där de är särskilt effektfulla kommer de att kommenteras. Stilnivån på talen kommer att diskuteras i förhållande till varandra och kategoriseras efter tre nivåer, hög, mellan och låg.

Till hög stilnivå hör traditionell predikan, förvaltningstext och lagtext. Mellanstilen är vanlig i till exempel nyheter och kännetecknas av ett enkelt, korrekt och vårdat språk. I den låga stilen förekommer jargong, folkligt talspråk, dialektala uttryck, svordomar och kraftuttryck (se Karlberg & Mral 1998:45).

- **Framförandet**

Det faktiska framförandet har studerats utifrån TV-sändningen. I denna del kommer artikulation, kläder, förhållande till manus, säkerhet och ordfrekvens³ att studeras och analyseras.

4.4. Mitt förhållande till talarna och analysmaterialet

Anledningen till att jag öppet redovisar mina åsikter är för att läsaren skall kunna se bakgrunden till tolkningarna i mina resultat och slutledningar och därmed minska risken för att resultatet i denna uppsats snedvrids utifrån mig personligen. Detta hänger samman med den diskussion som fördes mellan Cassirer och Bjørgo och som refererades i *Retorik och subjektivitet*. I enlighet med ovanstående författare kommer jag att försöka vara så tydlig som möjligt och anföra olika infallsvinklar som tydligt redovisar hur mina resultat är framtagna. Så långt som möjligt kommer jag att knyta resultaten till exempel som bekräftar dessa och vara tydlig med var jag står i förhållande till talarna. Målet är att åstadkomma en så objektiv och vetenskaplig tolkning som möjligt trots att jag många gånger kommer att göra subjektiva bedömningar.

Mitt förhållande till de olika talarna är följande: jag tycker att Persson är en skicklig talare och att han förespråkar en sund samhällssyn. Jag är i grund och botten humanist. Jag är ateist men uppskattar K.G. Hammar för de starka humanistiska sidor han ofta visar och jag har inte något emot Carl XVI Gustaf som diplomat och landssymbol, men jag är inte rojalist.

³ Antal ord per sekund.

5. Resultat

I kapitlet 5 presenteras undersökningens resultat i enlighet med den analysmodell som tidigare beskrivits i metodavsnittet. Resultaten presenteras i tre delar och varje analysdel avslutas med en sammanfattande diskussion där likheter och olikheter mellan talarna lyfts fram.

5.1. Kontexten

I nedanstående avsnitt sätts talen och talarna in i sin kontext. Kapitlet inleds med en diskussion av talens genretillhörighet. Därefter presenteras det sammanhang som talen framfördes i samt hur talarna framställdes i pressen, före och efter talen.

5.1.1. Genre

I bakgrundskapitlet framfördes att de tal som analyseras i denna undersökning tillhör *genus demonstrativum*. Den talsituation som rådde var emellertid mycket ovanlig, vilket medfört vissa svårigheter när det gäller att avgöra genretillhörigheten. För det första tillhör det inte vanligheten att tre av våra högsta ämbetsmän samlas på ett ställe för att hålla tal över så många. Minnesstunder är oftast för en eller ett fåtal personer medan denna minnestund hölls över ca 500 personer inför miljoner TV-tittare. Situationen skulle kunna jämföras med liknande samtida minnesstunder så som den efter Estoniakatastrofen och den efter brandkatastrofen i Göteborg, men dessa minnesstunder var mer lokala. För det andra innehöll talen mycket lite av lov respektive klander. Faktum är att det bara var Persson som direkt hyllade någon över huvud taget, genom att lovorda dem som hjälpte till under katastrofen.

Min argumentation för genretillhörigheten bygger istället på Johannessons resonemang att *genus demonstrativum* är tal som hålls vid ceremonier och vars mål är att deltagarna skall sluta upp bakom en gemensam sak som förenar gruppen (se s.7). Den funktion som Johannesson tillskriver *genus demonstrativum* passar väl in på talsituationen vid min-

nesstunden för flodvågskatastrofens offer eftersom talen fyller en psykologisk funktion, nämligen att skapa stöd, trygghet, hopp och gemenskap. Detta framkommer tydligt i de tre talen som alla går från fruktan till hopp och från mörker till ljus. Att gå från ljus till mörker är vanligt i tal med utgångspunkt i *genus demonstrativum* och måste nog göras för att skapa hopp. Detta visar även Andreas T. Olsson i sin uppsats kring minnestalen för Tage Danielsson och Astrid Lindgren. En mer rättvis benämning på talen skulle kunna vara *tröstetal*, något som kanske kan ses som en tänkbar underkategori till *genus demonstrativum*.

Ytterligare ett argument för att talen hör till den demonstrativa genren ligger i det fasta dispositionsmönster som Rydstedt tillskriver demonstrativa tal. Enligt honom kan inledningen i ett tal inom genren *genus demonstrativum* ha följande olika fasta mönster:

(1) Utgå från dig själv och ange varför det är befogat att just du lovtalar eller smädar personen i fråga.

(2) Utgå från föremålet och gör klart att du är rädd att dina ord inte räcker till för att göra rättvisa åt personens storartade eller fasaväckande handlingar.

(3) Utgå från publiken, vilket kan ske på två sätt. Det ena är att göra klart att du skall fatta dig kort eftersom åhörarna redan känner personen väl. Det andra är att försöka väcka en vilja att lära känna ett sådant lysande föredöme eller avskräckande exempel närmare.

(4) Utgå från saken genom att säga att du är överväldigad av allt som finns att ta upp och att du därför inte vet vad du skall ägna speciell uppmärksamhet.

(Rydstedt 1993:104)

Kungen använder sig av den andra inledningstypen när han i sitt tal säger ”Det känns som om orden tagit slut, eller som om de aldrig funnits/.../” Persson använder sig av två av Rydstedts fasta inledningar. Den första genom ”Jag vill uttrycka mitt och regeringens djupa deltagande med er” samt den andra ”Det är mörkt, och svårt att finna ord”. Hammar använder sig inte av något av de fasta inledningsmönstren men de övriga argumenten placerar ändå hans tal i den demonstrativa genren.

Utöver grundformen *genus demonstrativum* innehåller samtliga tal också drag av *genus deliberativum* där målet är att vi genom att dela sorgen skall enas om att gå vidare mot en ljusare framtid.

5.1.2. Den retoriska situationen

Talen hölls under en timslång minnesstund, *Samling för eftertanke och gemenskap*, i Stadshuset den 10 januari 2005 som en följd av flodvågskatastrofen den 26 december 2004. Det första talet hölls av kung Carl XVI Gustaf. Detta tal följdes av ärkebiskop K.G. Hammar som i sin tur följdes av statsminister Göran Persson. Utöver talen framfördes dikter

och musik av bl.a. Benny Andersson, Robyn, Richard Wolff och Louise Hoffsten.

Minnesstunden riktade sig till hela svenska folket, men främst till de drabbade, vilket framgår av följande citat:

Tanken bakom minnesstunden, som direktsändes i tv och radio, var att den skulle tjäna som samling också för skolklasser runt om i landet denna första skoldag efter juluppehållet, med tomma bänkar på många håll.
(DN 11/1–05)

5.1.3. Talarna och författarna

Nedan beskrivs och diskuteras talarna som offentliga personer, den roll de hade i den mediala debatten före och efter minnesceremonin samt vem som skrivit talen. Bilden presenteras utifrån ett urval av pressmaterialet där målet är att ge en så trovärdig bild som möjligt av talarna i den rådande situationen. Talarna kommer också till viss del att kommenteras av mig.

Carl XVI Gustaf

Kung Carl XVI Gustaf har genom åren gjort sig känd som en ganska nervös och ibland lite klumpig talare. Han har upprepade gånger gjort uttalanden som väckt anstöt hos både allmänheten och regeringen. Mest känd, ur talarperspektiv, är han kanske för att 1985 ha inlett med ”kära Örebroare” när han talade i Arboga. Senast 2004 lovordade han öppenheten mellan Bruneis diktator, sultanen Hassanal Bolkihah, och folket. Uttalandet skapade starka reaktioner både i media och bland politiker. Kungen kritiserades för att ha gjort ett politiskt uttalande, något som han inte tillåts göra enligt Torekovkompromissen.⁴

Kungen figurerade mycket i medierna både före och efter talet och han fick övervägande positiv respons för sitt agerande. Kungens första uttalande om flodvågskatastrofen kom, enligt pressmaterialet, så fort han blivit insatt i händelseförloppet. Kungen sammankallade då en presskonferens där han konstaterade att det oftast var de fattiga och svaga som drabbades i dessa katastrofer och att han troligtvis inte kände någon drabbad (se t.ex. GP 30/12–04).

⁴ Torekovkompromissen slöts mellan de politiska partierna i grundlagsberedningen 1971 och ledde till 1974 års regeringsform. Kompromissen innebar att kungens roll begränsades till ceremoniella och representativa uppgifter och att han inte fick använda sin ställning för att driva egna politiska uppfattningar.

I DN publicerades sedan en artikel utifrån en intervju där kungen riktade viss kritik mot hur han blivit informerad om katastrofen. Uttalandet refererades på följande sätt i GP:

/.../att han inte var nöjd med sättet på vilket han blivit informerad, eller snarare inte blivit informerad. Han menade också att "i vissa lägen är det bättre att agera än att inte göra något alls".
(GP 16/1-05)

Detta uttalande gjorde att Marita Ulvskog anklagade kungen för att uttala sig politiskt. Ulvskogs påstående kritiserades av Göran Persson, media, folket och Lars Leijonborg som alla gav sitt stöd för kungens agerande i frågan. Lars Leijonborg avfärdade kritiken som direkt olämplig vilket citerades i DN på följande sätt:

- Kungens agerande de senaste veckorna har ju väckt mycket stor respekt hos väldigt många människor och varit en lättnad för många i en sorgesam tid.
(DN 15/1-05 (1))

I GP konstaterades (16/1-05) att Ulvskogs kritik var olycklig samt att kungen stärkt sin ställning och regeringen försvagat sin. SvD menade (11/1-05 (1)) att kungens uttalande skulle ses mot det faktum att kungen blivit dåligt informerad av regeringen.

Kungens tal under minnesstunden fick mycket respons i media. Samtliga granskade tidningar lyfte fram hur väl genomfört det var. Även folket visade sin uppskattning genom flera insändare. Talet beskrevs som varmt, personligt, välformulerat känslösamt, berörande, och öppenhetigt.

Kungens ökande popularitet bekräftades vidare genom Aftonbladet och Sifo som gjorde en opinionsundersökning utifrån vilken de gjorde följande konstaterande:

Kungens agerande har gett utslag i opinionen. Enligt Aftonbladet/Sifo har mer än var fjärde svensk, 27 procent, fått ökat förtroende för statschefen. Bara två procent har fått minskat förtroende för honom. Kanske håller kungen vid 58 års ålder på att bli folkkär?
(Aftonbladet 13/1-05)

Den enda negativa kritik som framfördes mot kungen i pressmaterialet rörde huruvida kungen hade skrivit sitt tal själv. I DN uttrycktes (11/1-05) en misstanke om att det kunde ha varit Ann-Christine Jernberg, Dramatens förre informationschef, som komponerat talet. Detta bemötte Jernberg, i en intervju med SvD, på följande sätt: "Som med alla tal är flera personer inblandade, men kungen själv har naturligtvis haft ett avgörande inflytande" (se SvD 14/1-05). Längst i sin kritik mot kungen, och i sina funderingar kring huruvida han komponerat talet själv eller ej,

gick Annette Kullenberg på Republik.nu. Hon drev en lång bevisföring för att Jernberg skrivit talet och uttryckte avslutningsvis sin oro på följande sätt:

Vi står nu inför en situation där en presschef som kan skriva styr opinionen. Med hennes hjälp får kungen svenska folket att gråta. Utan att närmare reflektera över hur det kommer sig. Det rörande talet är ett exempel på vad som kan hända när en okritisk publik, där även flertalet journalister och annat mediefolk, rycks med.
(Republik.nu, hämtat 10/5-05)

K.G. Hammar

K.G. Hammar har varit ärkebiskop sedan 1997 men har nyligen valt att meddela sin avgång. Hammar är en erfaren, trygg och skicklig talare, vilket han upprepade gånger visat både i predikstolen och i andra sammanhang. Han har under sin tid som ärkebiskop framstått som kontroversiell bland många konservativa kristna, men också hyllats som humanist både bland kristna och sekulariserade. På svt.se beskrivs han enligt följande i samband med att han meddelade sin avgång:

Sedan KG Hammar 1997 blev Sveriges ärkebiskop har stormarna kring hans uttalanden och ställningstaganden avlöst varandra. Han har inte tvekat att kämpa för att apatiska flyktingbarn ska få stanna i Sverige, för amnesti för asylsökande, avskrivning av de fattigaste ländernas skulder, human kriminalvård, homosexuellas rättigheter och tolerans mot människor av annan religiös tro.
(svt.se 25/8-05)

Hammar förekommer i pressmaterialet, men inte i lika stor utsträckning som Carl XVI Gustaf och Göran Persson. Bilden av Hammar är positiv. Första gången Hammar omnämns är i en artikel i DN som refererar till en radiosändning från nyårsafton:

Ärkebiskopen var bland de första som vågade tala om att det finns ett värde i den globala medmänsklighet som visats i katastrofen, att det kanske kan födas en mening ur sådant som ingen mening har.
(DN 3/1-05)

K.G. Hammar omnämns senare i Aftonbladet (5/1-05) som en av de offentliga personer som var med och tog emot kvarlevorna från de första offren som ankom på Arlanda.

Efter att talen framförts nämndes K.G. Hammar tre gånger i pressmaterialet. I två av fallen nämndes att han höll tal och man citerade också delar av det han sa (se DN och GP 11/1-05). I det tredje fallet fick han beröm för sitt framförande, vilket SvD beskrev på följande sätt:

Innan samlingen är över har ärkebiskop KG Hammar betonat att vi aldrig kan få tillbaka vår gamla vardag. Däremot kan vi få en ny, med ökad insikt om livets ändlighet. Tröstande påminner han att "bara den som älskar sörjer" och att kärlek, sårbarhet och sorg hör samman. Hans röst är stadig, det är inte första gången han står inför vilsna, sorgsna människor. Ärkebiskopen gör sitt jobb och han gör det bra.
(SvD 11/1-05 (2))

Vem som skrev K.G. Hammars tal debatterades inte i urvalsmaterialet. Det är troligt att han har en eller flera talsskrivare, men också att han själv varit högst delaktig. Enligt det tal som finns publicerat på Svenska kyrkans hemsida står han själv som författare.

Göran Persson

Göran Persson har genom åren som statsminister framstått som en allt skickligare talare. Han kännetecknas av sitt lugn, men också ibland av att verka föraktfull och bufflig. Detta visades senast när han vände ryggen åt Maud Olofsson i en partiledardebatt i SVT i början på september 2005.

I samband med rapporteringen om katastrofen omnämns Persson flera gånger både före och efter sitt tal. Den största delen av materialet är negativ kritik mot hur Persson med regering agerade i samband med katastrofen. Främst framhölls det långsamma agerande som många tyckte följde katastrofen.

I pressmaterialet förekommer också diskussioner om hur Persson skulle hantera kritiken. GP och DN spekulerade i att Persson skulle välja ut några syndabockar för hanteringen av situationen. De antydde att Persson själv offrade dessa för att undgå egen kritik. DN uttryckte sina tankar om detta på följande sätt:

Och mediestrategerna runt Göran Persson har "hjälp till" för att även medierna främst skulle inrikta sig mot Freivalds. Anonyma uttalanden från regeringskansliet om att "Persson är rasande" och "djupt bekymrad" över Freivalds agerande, medan han själv "verkligen lider med alla offren och deras anhöriga".
(DN 8/1-05)

Även GP (10/1-05) trodde att Göran Persson skulle utse Laila Freivalds⁵ till syndabock för det långsamma agerandet. DN (15/1-05 (2)) skrev också att Persson skickade fram Marita Ulvskog som en kamika-

⁵ Laila Freivalds var under katastrofen utrikesminister och chef för UD. Det var UD som förväntades hantera situationen och detta tyckte pressen och allmänheten att de gjorde allt för långsamt.

zepilot för att kritisera kungen, för att sedan direkt ta avstånd från hennes uttalande.

Den massiva kritiken mot Persson verkade få genomslagskraft, vilket också framgick i Aftonbladets Sifoundersökning. Sifoundersökningen visade att både Göran Persson och Laila Freivalds hade tappat i förtroende: 52 procent har fått minskat förtroendet för Freivalds och 37 procent för Persson. Bara tre procent hade fått ökat förtroende för Persson.⁶

Efter att talen framförts fick Persson inga positiva omdömen i pressmaterialet. Hans tal bedömdes över huvud taget inte. De gånger han nämdes var det för att han var medverkande vid ceremonin (se DN 11/1-05). I DN (12/1-05 (1)) och i DN (12/1-05 (2)) jämfördes Perssons agerande direkt med kungens. Båda artiklarna framhöll att kungen agerat helt rätt i situationen medan Persson gjort allt fel.

Det förekom ingen diskussion kring vem som skrev Perssons tal i pressmaterialet. Detta kan bero på att Persson alltid använder sig av talsskrivare. Det är dock sannolikt att Persson liksom kungen och ärkebiskopen varit delaktig i utformningen.

5.1.4. Sammanfattning

Samtliga tal tillhör genren *genus demonstrativum*. De hölls i en situation i vilken stora delar av den svenska befolkningen var chockad, vilsen och ledsen. Situationen var delikat och vi kan vara säkra på att de tre talarna aldrig har framträtt under liknande omständigheter tidigare.

Även om samtliga talare hade tillgång till samma bakgrundsinformation så framträdde de under helt olika förutsättningar. Kungen var vid sitt framträdande populärare än någonsin efter att media och folket ansett att han agerat helt rätt kring katastrofen. Han framträdde med ett starkt *ethos* troligtvis inför en publik som var positivt inställd till honom som talare. Han höll ett bra tal som genererade mycket beröm. Efter kungen framträdde ärkebiskop K.G. Hammar som inte kritiserats i medierna. Publiken var troligtvis neutralt eller positivt inställd till hans framträdande. Hammar genomförde ett bra tal och responsen blev inte särskilt omfattande, men positiv. Perssons framträdde sist av de tre efter att ha mottagit massiv kritik för sitt agerande i samband med katastrofen. Det är troligt att delar av publiken var negativt eller till och med fientligt inställd till honom när han framträdde. Statsministerns tal var, enligt min uppfattning, mycket bra, men fick inga kommentarer i pressen helt i enlighet med det försvagade *ethos* han framträdde under. Han

⁶ Undersökningen bygger på 1000 telefonintervjuer (se Aftonbladet 13/1-05).

fick dock inga negativa kommentarer för talet heller, vilket kan ha berott på att talet var så bra att det var svårt att kritisera.

Vem som skrev talen är svårt att säga. Pressen spekulerade bara i vem som skrev kungens tal. Det är dock troligt att samtliga tal skrevs av talsskrivare i samarbete med talaren. Det som gjorde att kungens tal debatterades var säkerligen det faktum att han anses som en mindre skicklig talare men att han i detta fall framförde ett bra tal.

5.2. Talanalys

Samtliga talare höll välskrivna och välformulerade tal, uppbyggda helt efter traditionella retoriska mönster. Nedan presenteras och analyseras *disposition*, *grundläggande medel för att övertyga*, *argumentationsanalys*. Dessutom kommenteras *stilbrott*, *stilmivå* och *stilfigurer* kortfattat.

Varje talare presenteras under en egen rubrik. Under denna rubrik kommer talen att exemplifieras och diskuteras utifrån citat som är utvalda för att tydligt visa det som kännetecknar varje tal. Varje talare summeras därefter utifrån ett helhetsperspektiv. När alla talare presenterats jämförs talarna i en sammanfattning där likheter och olikheter lyfts fram.

5.2.1. Carl XVI Gustaf

Carl XVI Gustaf inleder sitt tal anaforiskt kring ordet *vi* enligt följande:

Vi har samlats här idag för att hedra de som mist livet och de som saknas efter katastrofen i Sydostasien. Vi tänker på alla nära och kära, som för bara några dagar sedan var en självklar del av vår familj, kamratkrets, skolklass eller syskonskara, men som inte längre finns mitt ibland oss. Vi har samlats idag för att stödja och försöka hjälpa varandra i denna svåra tid.

I detta stycke börjar argumentationen för det som kan ses som talets implicita tes: *jag är en av er* och svaret på talets huvudfråga: *Hur ska vi kunna bära den saknaden?* genom: *Vi har samlats idag för att stödja och försöka hjälpa varandra i denna svåra tid.* Huvudfrågan och svaret utgör talets explicita tes: *vi måste hjälpas åt för att bära saknaden.* Den implicita tesen, vilken också kan ses som den mask (*persona*)⁷ kungen

⁷ Persona är den mask som talaren bär under talet. Ursprungligen hänger detta ihop med teatermasken som skådespelaren bär men idag har masken en mer abstrakt funktion och handlar om hur talaren framställer sig för publiken (se Karlberg & Mral 1998:22).

bär, framkommer tydligt genom att kungen trycker på order *vi* och därmed likställer sig med publiken. Under förutsättningen att vi ställer oss bakom kungens implicita tes får denna del en ethosstärkande funktion och skapar en tydlig *vi*-känsla som framdeles stöds genom hela talet.⁸ Genom att knyta an till katastrofen använder sig kungen också av argumenttypen *pathos*. Ordvalet *kamrat* i *kamratkrets* skapar en lite ålderdomlig prägel på talet som skiljer sig från den annars förhållandevis enkla stilen.

Efter den ovanstående inledningen fortsätter kungen så här:

Vad kan vi säga varandra och vad kan jag säga, som kan vara Er andra till hjälp? Det känns som om orden tagit slut, eller om som de aldrig funnits, de ord som skulle kunna formulera vår sorg, saknad, vanmakt och vrede. Tystnad känns som det enda rätta språket inför allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga.

Detta stycke har en ethosstärkande funktion och är pathosfyllt genom den vördnad kungen visar för situationen. De två inledande citaten motsvarar talets *exordium* och *narratio* och skapar i enlighet med dessa delars uppgift sannolikt välvilja, uppmärksamhet och läraktighet samt sätter in lyssnarna i ämnet.

I den följande delen av talet fortsätter kungen att betona den sorg och hjälplöshet han känner inför situationen. Han lyfter fram viljan att finnas till för alla. Genom att på detta sätt visa sig ödmjuk och hjälpsam stärker kungen ytterligare sitt ethos samt ökar trovärdigheten för att han är en av oss.

Efter ungefär halva talet framkommer ett explicit argument för att kungen är en av oss samt talets huvudfråga, se kursivering:

Hur ska vi kunna bära den saknaden [min kursivering]? Hur ska Du som sitter i bänken bredvid och Ni föräldrar, syskon, anhöriga, lärare och ledare orka hantera förlusten? Jag önskar att jag hade ett bra svar. Tänk om jag, som kungen i sagorna, kunde ställa allt till rätta och sluta berättelsen med "att sedan levde de lyckliga i alla sina dagar". Men jag är, precis som Ni, bara en sörjande, sökande medmänniska.

Genom allusionen på kungen i sagorna säger kungen rakt ut att han är en av oss och likställer sig åter med publiken. Allusionen är fräsch eftersom ingen annan än kungen kan använda den med full effekt. Argumentet är pathosfyllt och stärker ytterligare kungens *ethos*. Passagen är en av de tre delar i talet som etsade sig fast hos mig, mina vänner och som också uppmärksammades hos de journalister som ligger bakom artiklar-

⁸ Att skapa samhörighet med publiken en *vi*-känsla är ett sätt att skapa förtroende. Denna kan skapas genom att hänvisa till saker som talaren delar med publiken (se Karlberg & Mral 1998:32).

na i pressmaterialet. Utöver allusionen innehåller passagen dessutom en elegant allitteration genom *sörjande, sökande medmänniska*.

Talet fortsätter sedan genom att huvudfrågan besvaras, se kursivering:

Låt oss alla hjälpas åt [min kursivering]. Vi vuxna vill lyssna på Er, som är barn och unga, på era berättelser om vad ni upplevt och känner. Visa oss era teckningar, era tårar, sorg och vrede. Vi vuxna finns här för att skydda och hjälpa Er.

I stycket framförs ett stödargument (*argumentatio*) för hur vi skall hjälpas åt genom att tala om att vi vuxna måste finnas till för barnen. Kungen vänder sig här direkt till barnen, vilket bryter mot den tidigare stilen som riktade sig till alla. I det nästkommande stycket framhålls ytterligare ett stödargument, att barnen också kan hjälpa oss vuxna.

I stycke tio argumenterar kungen för varför vi skall lyssna på hans tidigare argument:

Många barn har förlorat en eller båda sina föräldrar. Jag tror jag vet vad det vill säga. Jag har själv varit ett sådant barn. Min pappa omkom i en flygolycka när jag var mycket liten. Så jag vet vad det betyder att växa upp utan en pappa. Jämfört med många andra barn hade jag det säkert bra, men för ett barn är en förlorad förälder alltid oersättlig. Jag vet något om den saken.

Genom att koppla sorgen till den egna erfarenheten talar kungen om varför vi skall lyssna på honom. Samtidigt stödjer han den implicita tesen och stärker sitt *ethos* genom den pathosfyllda berättelsen om sin egen barndom. Denna passage är den andra som fastnade i mitt medvetande och det är också en av de passager som lyfts fram i pressmaterialet. Användandet av ordet *pappa* är intressant, det skär sig möjligen mot den stil som inledningsvis skapades genom ordet *kamratkrets*. Men eftersom talet som helhet har en ganska enkel stilnivå är det snarare *kamratkrets* som är ett stilbrott.

I det näst sista stycket framhåller kungen att det är viktigt att vi vågar visa känslor, vilket är den tredje passagen som fastnade i mitt och journalisterna medvetande, på följande sätt:

Jag, liksom många andra män i min generation, är ovan att visa känslor. Men jag vill säga till alla som känner så: Våga visa svaghet, värme och känslor. Låt oss våga hjälpa. Vi är alla bara människor, utan säkra svar på frågor om varför livet, som kan vara så roligt och lustfyllt, plötsligt visar sig vara grymt och obegripligt.

Citatet är ytterligare ett exempel där kungen delar med sig av sig själv, vilket får en ethosstärkande funktion genom att han vågar visa svaghet. Att visa svaghet är dessutom ett argument för hur vi ska hjälpa varandra. Stilmässigt utgör *roligt* och *lustfyllt* antiteser mot *grymt* och *obegripligt*.

Kungen avslutar med:

Men att bara vara människa är ändå mycket stort. Vi kan vara varandra till tröst och stöd i livets svåraste skeden. I sorgen då hopplösheten tycks ha ett fast grepp om varje minut. Låt oss då lägga våra masker åt sidan och våga vara medmänniskor. Klarar vi det, kan ur det hemska, som har hänt, växa en ny tillvaro, ett nytt hopp, en ny gemenskap och en ny tillförsikt om framtiden.

Här sammanfattas talet (*conclusio*) genom att kungen besvarar huvudfrågan med att vi genom att vara medmänniskor kan gå mot en ljusare framtid. Talet avslutas anaforiskt elegant kring: *en ny tillvaro, ett nytt hopp, en ny gemenskap och en ny tillförsikt om framtiden.*

Kungen använder sig främst av argumentstyperna *ethos* och *pathos* vilket tydligast framkommer genom *pathosargument* med *ethosstärkande* funktion. Särskilt tydligt visar sig detta i passagerna om sagokungen och hans egen förlorade far. Talet är inte lika präglad av *logos*, men det förekommer bl.a. i form av konstaterande som t.ex. ”Men jag är, precis som Ni, bara en sörjande, sökande medmänniska.”

Talet följer den klassiska retorikens disposition. Dispositionen är tydlig och bygger på många olika stöd för den *explicita* tesen: *vi måste hjälpas åt för att bära saknaden* och den *implicita* tesen, *jag är en av er*. Genom talet framförs ett antal exempel på hur vi skall hjälpas åt. *Barn skall hjälpa vuxna, vuxna skall hjälpa barn, vi måste våga visa känslor, trösta varandra och våga vara medmänniskor.*

Talet bygger på att om vi följer kungens råd så finns det hopp om framtiden. Det främsta stödet för att vi skall lyssna till kungens argument är att han vet hur det är att förlora en förälder och därmed delar en erfarenhet med många av de drabbade. Dessutom är han ett levande exempel på att det går att leva vidare trots sorgen. Detta gör hans argumentation hållbar och relevant och skapar en tydlig *vi-känsla*. Genom att använda sin egen erfarenhet bemöter han också kritik (*refutatio*)⁹ från dem som eventuellt skulle fråga sig: *vem är du?* och *varför skall vi lyssna på dig?* Svaret blir: *Jo, för jag är en av er och jag har upplevt liknande saker och tagit mig igenom dem.*

Kungens resonemang är induktivt genom att kungen hämtar exempel från verkligheten samt att de många och trovärdiga argumenten ger lyssnarna möjligheten att bilda sin egen uppfattning.

Talet är byggt på långa högertyngda meningar fyllda med bisatser och inskjutna satser. Bisatserna skapar naturliga pauser i talet som ger nödvändiga andningspauser. Stilen i talet ligger på mellannivå genom att vara enkel, korrekt och vårdad. Den riktar sig till alla men skapar på några ställen genom ordvalen stilbrott. Talet är fyllt med eleganta stilfi-

⁹ Bemötande av faktisk eller förmodad kritik (se Karlberg & Mral 1998:38).

gurer som anaforer, alliterationer, allusion och antiteser som flera gånger är personliga och fräscha.

5.2.2. K.G. Hammar

Hammar inleder sitt tal genom en hopning¹⁰ av ordet *vardag* på följande sätt:

Det blir alltid vardag igen. Det är en del av livets självläkning. Kanske är det snart vardag, redan vardag. Men behöver vardag i morgon vara det samma som vardag var före Annandag jul? Vill vi verkligen att det ska bli som förut?

Inledningen (*exordium*) är kort och den explicita huvudfrågan framförs omgående, *vill vi verkligen att det skall bli som förut?* Frågan är retorisk och är, enligt mig, ett exempel på ett brott mot *aptum*¹¹, eftersom det självklara svaret på denna fråga i denna situation är: *ja, vi önskar att flodvågskatastrofen aldrig hade inträffat.* Stycket bygger på logosargument i form av självklarheter men skapar, åtminstone hos mig, *pathos* utifrån de tankar jag själv får genom en vemodig insikt om verkligheten. Denna pathoskänsla framkommer troligtvis genom att Hammar inte gör någon direkt koppling till katastrofen utan beskriver verkligheten vilket skapar utrymme för den egna fantasin. Genom att ta sig an katastrofen utan hänvisning till denna väcks intresse men troligtvis inte välvilja, åtminstone inte hos mig, vilket vanligtvis är syftet med ett tals *exordium*.

Efter inledningen kommer en del som utgår ifrån begreppet *döden*:

Döden har blivit påtaglig, närvarande. Ingen av oss är oberörd. Den kom så hastigt på, grymt. Och den gällde så många samtidigt. Det dör alltid människor, i vår närhet, i samma stad, i samma by, i samma hus. Men vi berörs sällan. Döden i vår tidigare vardag var påtagligt frånvarande utom för några få, de närmast berörda. Det dör alltid människor i vår värld, varje dag, många, fruktansvärt många alldeles i onödan kan det tyckas. Vår verklighetsuppfattning blir mera sann om vi räknar med döden. När vi är medvetna om döden, den som hela tiden finns där men som kommer oväntat, överrumplande, orättvist, blir livet mera värdefullt, varje stund, varje ögonblick oskattbart, inte något självklart, mer av gåva, mera att ta vara på, förvalta.

Stycket om *döden* är i sig disponerat som ett helt tal. Det har ett eget *exordium*, *narratio*, *proposito*, *argumentatio* och *conclusio*. I detta stycke renodlar Hammar sina argument utifrån ett begrepp, i det här fallet *döden*, vilket skapar en tydlig disposition. Stycket inleds med det sentens-

¹⁰ Hopning: upprepning av minst tre ord eller uttryck (se Cassirer 2003:209).

¹¹ Aptum är vad som är lämpligt för situationen (se Karlberg & Mral 1998:25).

liknande:¹² ”Döden har blivit mera påtaglig, närvarande”. Detta påstående stöds sedan av att Hammar berättar att många dött men han säger också att det alltid dör människor i världen. Påståendet och svaret är otvivelaktigt sanna och självklara. De bygger på *logos* och skapar i enlighet med det inledande stycket en pathoskänsla genom en påminnelse om döden och vad den innebär. Åter igen kan dock det passande i detta diskuteras. Visst är det som Hammar säger sant men är det detta vi vill höra just nu? Får vi inte sörja de saknade utan att vår sorg blir jämförd med andras?

Det följande stycket beskriver *sorgen* och är uppbyggt på samma sätt som stycket om döden. I stycket om sorgen framförs påståendena: *Sorgen är närvarande ibland oss och bara den som älskar sörjer*. Stilnivån är relativt hög och argumenten *logos*baserade.

Det tredje stycket är uppbyggt som de båda föregående och beskriver *offret* på följande sätt:

Offret. När tiden påjudit självförverkligande, har ordet offer nästan fallit i glömska, om det nu inte förts till avdelningen för bristande realism, tokig romantik eller världsfrånvärd religion. Men nu har offret, solidaritetens grunddimension, blivit fullt synligt ibland oss. Och vi gläds, vi gläds med varandra. Människan har oförtjänst dåligt rykte, sa en av våra skådespelare häromdagen. Svensken också! Offer hör samman med insikten att ingen lever för sig själv, ingen är sig själv nog. För att vi ska kunna bygga ett samhälle på insikten att vi hör samman, i samhörighet och beroende, så behövs offer, det offer som följer på min insikt att mitt egen självförverkligande inte kan tänkas bort från andras. Och kanske anar vi också att detta samhälle där våra offer behövs, nu är globalt. Kanske vi också kan inse att offer inte är något nödvändigt ont, utan något meningsfullt, livsbejakande, livsnödvändigt, både för mig och andra.

Detta stycke är inte baserat på *logos* utan *kristet logos* vilket gör att de sentensliknande påståendena inte är lika självklart logiska, för mig, som de föregående. Hammar påstår att ”*Offer hör samman med insikten att ingen lever för sig själv, ingen är sig själv nog.*” Detta påstående följs av bevisningen: ”*kanske vi också kan inse att offer inte är något nödvändigt ont, utan något meningsfullt, livsbejakande, livsnödvändigt, både för mig och andra*”. I den sekulariserade världen uppfattas troligtvis inte offret som varken meningsfullt eller livsnödvändigt vilket gör att Hammar åter balanserar på gränsen till det opassande.

I det sista stycket sammanfattas talet (*conclusio*) med ett svar där begreppen *döden*, *sorgen* och *offret* ställs som antiteser mot *livet*, *kärleken* och *samhörigheten* på följande sätt:

¹² Sentens: en kärnfull sats som tycks innehålla en evig allmängiltig sanning (se Karlberg & Mral 1998:50).

En strimma av hopp. Kanske kan vi ana det. Det är inte detsamma som optimism, att det nog ska ordna sig. Ändå som ett ljust stråk genom våra liv, individuellt och tillsammans, kanske ett namnlöst stråk, kanske ett med många namn. Men ett hopp som grundar sig i att det kanske kan bli en skillnad, med döden och sorgen och offret mera medvetet närvarande, för livets och kärlekens och samhörighetens skull. Vardag behöver inte betyda att allt återgår till det gamla. Vardag kan få ett nytt innehåll för oss.

Genom slutorden skapar Hammar ett hopp: ”*Vardag behöver inte betyda att allt återgår till det gamla. Vardag kan få ett nytt innehåll för oss.*” Hammar är försiktig i sin syn på hoppet men konkret och säker i att vardag kan få ett nytt innehåll. Även denna del visar på ett tydligt sätt hur väldisponerat Hammars tal är genom att han här knyter samman de tre begrepp han byggt talet på och dessutom återknyter han till inledningen genom *vardag*. Återknytningen skapar en elegant cirkelstruktur som också talar om att talet är slut.

Hammar använder sig främst av argumenttyperna *logos* och *kristet logos*. *Pathos* skapas genom en vemodig insikt om verkligheten och livets fragilitet. Hammars *ethos* stärks inte hos mig, men kanske hos de personer som delar hans kristna värderingar. Om Hammar bär en mask (*persona*) så är det ”den kloka kristna talaren”. Detta styrker han genom det nyktra, intelligenta och insiktsskapande talet. Mycket av nykterheten i talet skapas genom att Hammar talar om *döden*, *sorgen* och *offret* i allmänna termer, inte om katastrofen i synnerhet, samt de logosbaserade argumenten. Hammars abstrakta sätt medverkar inte till någon vi-känsla utan skapar snarare en opersonlig prägel på talet.

Hammars huvudtes är: *livet är som det alltid har varit men genom att dra lärdom av denna situation kan vi göra livet lite ljusare och bättre är förut*. Detta påstående stöds genom att Hammar berättar om döden, sorgen och offrets förhållande till livet, kärleken och samhörigheten.

Hammars tal fick ytterligare dimensioner efter att det lästs. Detta beror på att stilnivån i Hammars tal är ganska hög vilket i sin tur hänger samman med religiöst språk, talets deduktiva karaktär och komplicerade ordval såsom: *påtaglig*, *oskattbart*, *varse*, *påbjudit*, *livsbejakande*, *stråk* och *optimism*. Enligt Cassirer är den religiösa stilen ålderdomlig, har ett stort och varierat ordförråd, hög stilnivå och känsloladdade ord. Hammars tal innehåller samtliga av Cassirers ovanstående stildrag. Talet är till största delen deduktivt genom att det bygger på allmänna sanningar hämtade från den kristna föreställningsvärlden. Detta medför att talet inte inbjuder till diskussion utan snarare till underkastelse. Stilen med de sentensliknande påståendena tillsammans med svaren skapar en känsla av att Hammar berättar för oss hur saker och ting ligger till. Enligt klassisk retorik är det bättre att låta lyssnarna dra egna slutsatser än att berätta vilka slutsatser de skall dra (se Rydstedt 1993:29).

5.2.3. Göran Persson

Persson inleder sitt tal i ganska ålderdomlig stil för att sedan alludera på Allis med is:

Eders Majestäter,
Eders Kungliga Högheter,
Kära vänner,
I Gunilla Linn Perssons bok Allis med is, mister Allis sin bästa vän Ann och Sigge mister sin mamma. Ann blir en ängel, det är Allis säker på. Men Allis hon fryser till is. Siggas mamma hon är precis som alla andra mammor som bara finns och finns och finns. Men det otänkbara händer och han förlorar henne. Allis och Sigge möts med barns särskilda sorg i sina hjärtan, en sorg som Allis beskriver såhär: Det är en sorg som inte syns. Det är en sorg, som är för stor för att visas upp. Man bär den inom sig. Eller som en osynlig börda i sin famn.

Den inledande allusionen på Allis med is (se inledning) är ett argument för att den sorg som många känner inte är ovanlig dvs. att många andra har upplevt något liknande. På detta sätt är allusionen en *metonymi pars pro toto*¹³ genom att Allis sorg motsvarar hela Sveriges sorg. Allusionen är starkt pathosfylld och har en ethosstärkande effekt genom att den flyttar fokus från Persson som person till ett barn i sorg. Därmed undviks kopplingar till Perssons agerande under katastrofen. Utifrån responsen i efterdebatten kan man dock diskutera om han faktiskt lyckades med detta. Inledningen (exordiet) skapar välvilja, uppmärksamhet och läraktighet.

Efter allusionen fortsätter Persson enligt följande:

Idag känner vi sorg. Den känslan delas av många, här hemma runt om i världen, skrämmande många. Jag vill uttrycka mitt och regeringens djupa deltagande med er som förlorat barn, barnbarn, föräldrar och kära. Det känns mörkt, och svårt att finna ord. Vi vet, förlustens börda kan vi aldrig bära åt er. Men med mångas stöd kan den bli. Jag känner med er som ännu jagas av ovissheten, fångna i ett vakuum. Smärtan griper omkring sig i vårt land, bland våra vänner, ibland så oändligt många av våra medmänniskor i världen.

I denna passage framkommer huvudtesen (proposito): *om vi hjälps åt blir förlustens börda lättare att bära*. Styckets funktion är ethosstärkande genom att Persson lyfter fram sin förståelse för sorgen.

Efter detta stycke beskriver Persson hur värme och omtanke sprider sig över världen. Detta stödjer han (argumentatio) i det fjärde stycket:

Men tänk så mycket omsorg och solidaritet vi tillsammans bär på! Tänk så mycket styrka människan ändå äger! Tack alla ni som drabbades, och ändå orkade hjälpa, mitt i rädslan, vreden och smärtan - svenskar som thailändare, finländare, norrmän, alla. Tack alla ni här hemma

¹³ Pars pro toto: Delen för det hela (se Cassirer 2003:213).

som släppt allt för händer och gjort fantastiska insatser, yrkesmässigt och privat. Tack alla medmänniskor, vuxna som barn, för att ni finns när ni behövs som allra mest!

Persson exemplifierar detta genom att anaforiskt tacka alla som hjälpt till vilket visar att medborgarna i världen styrs av *omsorg* och *solidaritet*. Det är *omsorg* och *solidaritet* som är räddningen i denna svåra stund. Även detta stycke är ethosstärkande. Genom orden *omsorg* och *solidaritet* blir passagen också ett slag för socialdemokratien genom att dessa begrepp är så centrala i denna ideologi.

I sista stycket uppmanar Persson oss att gå mot den tid som blir ljusare genom att hjälpas åt. Att tiden kommer att bli ljusare stödjer han genom att åter alludera på *Allis med is*:

Det finns också en annan känsla här i Stockholms stadshus idag. Också den har vuxit sig stark i Sverige under dessa mörka dagar. En fast beslutsamhet att hjälpas åt, att ta hand om andra och varandra. En beslutsamhet att dela sorgen, men också glädjen och allt det fina i livet. Låt oss ta den känslan med oss när vi snart skiljs åt. Låt oss möta vardagen med all kärlek vi äger. Låt oss hålla ihop och gå tillsammans mot den tid som blir ljusare. För den tiden kommer, så småningom, annorlunda och ny. För dig och för mig, precis som för Allis, när isen kring hennes hjärta smälter. När hon känner hjärtat slå på nytt, annorlunda, säger hon såhär: Ett slag för sorgen och ett slag för glädjen, för det ena fanns strax intill det andra. Ett slag för Ann och ett slag för Sigge. Så kändes det. Ett för saknad. Ett för längtan.

Den sista delen är fylld av *pathos* och *logos*. Här går vi från förtvivlan till hopp. När Persson alluderar på *Allis med is* igen övertygar han genom både *pathos* och *logos*. *Pathos* genom den vackra sorgliga beskrivningen och *logos* genom att exemplet visar att Allis trots sin stora sorg tillslut lärde sig att leva med den. Sammanfattningen (*conclusio*) är mycket elegant och återknyter till inledningen. Detta skapar en cirkelstruktur som talar om att talet är slut.

Perssons disposition är mycket tydlig. *Allis med is* både inleder och avslutar talet. Mellan allusionerna framför Persson argument för hur vi genom *omsorg* och *solidaritet* skall lära oss att leva med sorgen.

Persson driver tesen: *om vi hjälps åt blir förlustens börda lättare att bära*. Detta bekräftar han genom att beskriva *Allis med is* en litterär gestalt som genomgått något liknande och nu lärt sig leva med det och genom att exemplifiera med hur människor hjälpt till under katastrofen. Argumenten är oftast byggda på *pathos* med ethosstärkande funktion. Texten är induktiv genom att Persson hämtar resonemang från verkligheten och eftersom talet uppmanar till vidare diskussion.

Jag tycker inte att Persson lyckas skapa någon vi-känsla. Passagerna om Allis är känslolösa men de skapar ingen vi-känsla med Persson

utan snarare med Allis. Detta beror troligtvis på att exemplet är hämtat från litteraturens värld och inte Perssons egen.

Den mask (*persona*) Persson bär framstår som den medsörjande statsministern och regeringstalmannen. Detta framkommer tydligt i andra stycket genom ”Jag vill uttrycka mitt och regeringens djupa deltagande med er som förlorat barn, barnbarn, föräldrar och kära”.

Persson använder sig av ett korrekt och vårdat språk vilket skapar en stilnivå på mellannivå. Stilen bryts på några ställen bl.a. i inledningen genom att Persson använder sig av *Eders majestäter*. Även bruket av ordet *solidaritet* skulle kunna ses som ett stilbrott genom den starka kopplingen detta ord har till socialdemokratin.

5.2.4. Sammanfattning

Samtliga tal är väldisponerade. Bäst disponerat, enligt mig, är Hammars tal följt av Perssons och kungens. Kungens disposition byggde på många underargument som stödde hans teser, medan Persson och Hammar utgick från ett fåtal argument som stöttade deras teser. Persson och Hammar hade liknande disposition i form av en cirkelstruktur. Sett utifrån dispositionen så borde Hammars och Perssons tal ha fått beröm. Men kanske var de för väldisponerade. Enligt Rydstedt är skillnaden mellan konstlad och konstfull hårfin. Ett tal som låter för slipat kan därmed verka konstlat vilket i så fall ger ett sämre intryck (se Rydstedt 1993:11). Sett ur denna synvinkel skulle Perssons och Hammars tal kunna uppfattas som *för* genomtänkta och *för* väldisponerade medan kungens låter mera ärligt och spontant.

Talarna skiljer sig vidare åt när det gäller vilka argumenttyper de främst använder. Kungen och Persson använder sig mest av *pathos* med ethosstärkande funktion medan Hammar främst använder sig av *logos* och *kristet logos*. Hammars användande av *pathos* skapade ingen behaglig känsla, hos mig, utan en vemodig insikt om verkligheten.

En av de största likheterna mellan talen är att samtliga driver frågan: *om ni lyssnar på mina argument så kan vi besluta oss om att gå en ny ljusare framtid till mötes*. Perssons och kungens teser är nästan exakt samma men de stödjer dem på olika sätt. Kungen använder sig av den egna erfarenheten medan Persson använder sig av ett litterärt exempel. Båda är övertygande i sin bevisning kring att vi kommer gå mot en ljusare framtid och de skapar en känsla av gemenskap och tröst. Hammar skiljer sig något från de båda andra genom en mer försiktig syn på framtiden. Han framhåller att vi kanske kan gå mot en ljusare framtid. Till sammans med det logosbaserade resonandet gör detta Hammars tal mer opersonligt och abstrakt för mig.

Författarna skiljer sig vidare tydligt åt genom hur de lyckas skapa en vi-känsla. Kungen arbetar med denna känsla genom hela sitt tal. Han skapar också vi-känsla vilket jag inte tycker att Hammar och Persson gör. Den största anledningen till att kungen skapar en vi-känsla är för att han vågar vara personlig och dela med sig av sina egna erfarenheter. Kanske skapar Hammar en vi-känsla med dem som delar hans kristna föreställningsvärld, men inte med mig. Persson lyckas inte för att han använder sig av ett litterärt exempel och för att hans *ethos* var för skadat. Att skapa vi-känsla är viktigt för ett tals effekt på publiken. Detta framhåller Sigrell i sin analys av Carl Bildts tal till nationen efter att Lasermannen härjat i Stockholm. Talet är enligt Sigrell mycket bra men genom att Bildt misslyckas med att skapa vi-känslan får det inte mycket positiv respons (se Sigrell 1999:342). Sigrells slutsats om Bildt stämmer väl överens med responsen för både Persson och Hammar. I inledningen framfördes att jag haft samma känsla efter Margot Wallströms tal till Anna Lindh som efter kungens till flodvågskatastrofens offer. Även Wallström skapade i detta tal en vi-känsla genom att rikta sig till Lindhs barn.

Slutligen skiljer Hammar ut sig från de båda andra genom att framföra ett deduktivt resonemang och använda sig av en högre stilnivå. Det deduktiva resonemanget tillsammans med de logiska argumenten tycker jag är en stor del av anledningen till att talet ibland balanserar på gränsen till det opassande. Lika oanpassat som Hammars tal stundtals kan kännas, lika anpassat är kungens. Inom retoriken används begreppet *kairos* för ett perfekt anpassat framträdande (se Karlberg & Mral 1998:24). Kungens tal ligger enligt min uppfattning mycket nära *kairos*.

5.3. Framförandet

I det som följer diskuteras själva framförandet utifrån TV-sändningen. Avslutningsvis sammanfattas det hela med en jämförelse mellan de tre talarna.

5.3.1. Framförandet

De tre talarna genomförde talen på olika tid och talen var olika långa. Långsamast och längst var kungens 715 ord långa tal. Framförandet tog 9,23 minuter vilket innebar en ordfrekvens på 1,26 ord/sek. Näst längst var K.G. Hammars framförande som tog 6,35 minuter. Hans 584 ord långa tal genomfördes med en ordfrekvens på 1,48 ord/sek. Kortast

och snabbast var Göran Persson vars framförande tog 5,15 minuter. Detta innebar att hans tal på 479 ord fick en ordfrekvens på 1,52 ord/sek.

Kungen och Persson bar båda mörk kostym och båda talarna rörde sig långsamt fram mot talarstolen. De var båda klädda efter vad som kan förväntas och rörelsemönstret talade för att de skulle tala om något vemodigt. Hammar skiljde sig från de båda andra genom klädseln. Han bar vinröd biskopsskjorta och svart kappa och rörde sig, i enlighet med de andra talarna, långsamt upp mot talarstolen. När han stod i talarstolen såg det ut som om han höll gudstjänst från predikstolen. Detta hängde samman dels med kläderna, dels med att lokalen var möblerad som vid en begravning.

De tre talarna hade olika förhållande till sina manus. Kungen var starkt bunden av sitt manus vilket framgick av att han ungefär vart tredje ord tittade ner i det. Kungen betonade ofta ordet innan han fällde blicken och betoningen följdes av en paus där han sökte sig rätt i texten igen. Utöver att kungen riktade sig nedåt mot sitt manus så riktade kungen blicken åt höger och vänster. Manusbundenheten var genomgående i hela talet, även under berättandet av egna upplevelser. När kungen läste eller sade fel, upprepade han det som skulle ha sagts. Med jämna mellanrum, ofta i pauserna, uttryckte kungen öh-ljud. Budskapet framgick tydligt eftersom talet framfördes långsamt.

Hammar talade med en lugn och säker röst och framförde talet nästan utan att staka sig. Han hade ett fritt förhållande till sitt manus. Hammar gjorde små pauser efter varje mening och böjde med jämna mellanrum huvudet nedåt för att finna manus samtidigt som han talade. Hans huvudrörelser var mellan manus och rakt ut över publiken som om han tittade in i kameran. När Hammar stakade sig, vilket hände någon enstaka gång, så upprepade han vad han skulle ha sagt. Totalt sätt var framförandet lugnt och harmoniskt.

Persson framförde talet lugnt och säkert och han hade ett fritt förhållande till sitt manus. Han rörde huvudet mellan publiken och sin text. Perssons tal framfördes långsamt och metodiskt trots att det var det kortaste och snabbaste talet.

En intressant aspekt på kungens tal framkom när jag jämförde hans framförande med det tal som fanns på Aftonbladets hemsida. Om vi utgår från att talet på hemsidan är talet som det var tänkt att framföras, så lyckas kungen i sitt framförande kasta om två stycken. Nedan presenteras styckena så som de framfördes:

Hur ska vi kunna bära den saknaden? Hur ska Du som sitter i bänken bredvid och Ni föräldrar, syskon, anhöriga, lärare och ledare orka hantlera förlusten? Jag önskar att jag hade ett bra svar. Tänk om jag, som kungen i sagorna, kunde ställa allt till rätta och sluta berättelsen med "att sedan levde de lyckliga i alla sina dagar". Men jag är, precis som Ni, bara en sörjande, sökande medmänniska.

Nu börjar en ny termin i landets skolor, efter ett jullov som inte blev som vi önskat. I många skolor kommer bänkar att stå tomma. De kommer aldrig mer att användas av de barn och ungdomar, som för bara några dagar sedan satt där med levande tankar om nuet, framtiden och livet. Vi får aldrig veta vad de skulle kunnat göra av sina liv. Vi kommer heller aldrig att kunna tacka dem för den vänskap, glädje och livfullhet de spred omkring sig.

Enligt talet som publicerades på Aftonbladet skulle alltså styckena ha stått i omvänd ordning. Om kungen gör en medveten omkastning eller ej är svårt att avgöra eftersom han kan ha ändrat om talstrukturen i sista stund. Mot detta talar det faktum att den skrivna versionen låter bättre och skapar ytterligare djup i talet. Det mest anmärkningsvärda är kanske att omkastningen inte noterades i mediaresponser. Detta talar för att talets budskap nådde ut trots att talet kanske hade varit ännu bättre i den ursprungliga versionen.

Kungen är inte ensam om att ha hoppat över eller missat delar av ett tal. Pia Moberg konstaterar i sin avhandling *Political Turning Points – Rhetorical Analyses of Japanese Inauguration Speeches* följande:

When the prime minister only reads a manuscript drafted by someone else, he does not always know what he is reading and this can have undesired consequences. This was all too apparent when Prime Minister Suzuki delivered his inauguration speech and made the mistake of skipping one page without noticing he had done so.
(Moberg 2002:168)

5.3.2. Sammanfattning

Persson och Hammar framstod som mer erfarna talare än kungen vilket både märktes på tiden som talen framfördes på och deras förhållande till manus och publik. Kungen framstod totalt sett som en ganska osäker talare men i denna talsituation kan detta nog ha varit till hans fördel. Att han stundtals såg plågad och besvärad ut förstärkte troligtvis bilden av sorgen och där med stärktes också hans *ethos* ytterligare.

6. Sammanfattande diskussion

Det övergripande syftet var att försöka utröna vad det är som gör att vissa tal berör och direkt fastnar i medvetandet medan andra glöms bort? Mer specifikt studerade jag detta genom att lyfta fram likheter och olikheter i de tre tal som hölls vid minnesstunden för flodvågskatastrofens offer och i den kontext som dessa hölls i. Målet var att finna de variabler som utgjorde grunden till den ensidiga medieresponsen som bara lyfte fram kungen.

Efter att jag granskat de tre talen tror jag att det som gör att ett tal fastnar mer än andra beror på följande saker. Först måste talaren ha ett starkt *ethos* för att publiken från början skall vara välvillig till det som skall sägas. Nästa steg för talaren är att skapa en vi-känsla så att publiken blir ännu mer uppmärksam på vad som sägs. När väl detta åstadkommits är det talarens originella och nyskapande argument som gör att vissa passager fastnar och koms ihåg mer än andra.

Svaret på varför medieresponsen var så ensidig till kungens favör hänger samman med ovanstående resonemang. Kungen framförde sitt tal efter stark framgång hos pressen och folket, hans *ethos* var därmed starkt. I sitt tal lyckades han sedan skapa en vi-känsla genom att vara personlig och genom att dela med sig av sina egna erfarenheter som faderslös. Slutligen framförde kungen flera originella och fräscha argument som berörde några av mänsklighetens mest grundläggande behov, nämligen gemenskap och tröst. Ytterligare aspekter som kan ha spelat en roll var att talet lät spontant och att kungen såg plågad ut under framförandet. Hammar och Persson missar responsen av olika anledningar. Persson lyckades inte överbygga sitt sargade *ethos* och han lyckades inte skapa vi-känsla. Ytterligare aspekter som kan ha spelat roll är att Perssons tal var för väldisponerat och därmed lät konstlat. Hammar undgick troligtvis responsen genom att han höll ett deduktivt tal baserat på *logos* och *kristet logos*. Detta skapade hos mig ett opersonligt tal utan vi-känsla som stundtals balanserade och ibland gick över vad som var passande för denna situation. Slutligen undrar jag om det ändå inte är det *ethos* talaren har när han/hon stiger fram som är den viktigaste faktorn. Hade vi tyckt att kungens tal var så bra om han hade framfört det direkt efter hemkomsten från Brunei?

Litteraturförteckning

- Aristoteles. *Retorik*. (Hastrup, T. övers.) 1983. Köpenhamn: Museum Tusculanums Forlag.
- Bjørgo, Tore 2000. Retorisk analyse som kritisk virksomhet. *Rhetorica Scandinavica*. 2000:15. S. 49 – 60.
- Cassirer, Peter [1986] 2003. *Stil, Stilistik och Stilanalys*. 3:e uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cassirer, Peter 1997. *Huvudlinjer i retorikens historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Cassirer, Peter 1999. Att urvattna Holocaust. *Retorik magasinet*. 1999:4. S. 26 – 30.
- Cassirer Peter 2001. Objektivitet en fråga om referensram? *Rhetorica Scandinavica*. 2001:17. S. 60-66.
- Heradstveit, Daniel & Bjørgo, Tore 1996. *Politisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Johannesson, Kurt [1990] 1998. *Retorik eller konsten att övertyga*. 2:a uppl. Stockholm: Norstedts Förlag AB.
- Karlberg, Maria. & Mral, Birgitte 1998. *Heder och påverkan*. Stockholm: Natur och kultur.
- Kennedy, George A. 1994. *A new history of classical rhetoric*. Princeton, N.J. : Princeton Univ. Press, cop.
- Moberg, Pia. 2002. *Political Turning Points – Rhetorical Analyses of Japanese Inauguration Speeches*. Göteborg: ACTA
- Olsson , T. A. 2002. *Måste döden molma i mull*, Göteborgs universitet: stencil
- Rydstedt, Rudolf. 1993. *Retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Sigrell, Anders. 2001. *Att övertyga mellan raderna*. Åstorp: Rhetor förlag
- Wallgren Hemlin, Barbro. 1997. *Att övertyga från predikstolen*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa

Tidningsartiklar och Internetkällor

- Aftonbladet* 2/1 – 05. Edgar, J. "Sorg var tabu på den tiden" - Kungen pratade om att mista någon nära, S. 30.
- Aftonbladet* 5/1 – 05. Hemma. S. 6.
- Aftonbladet* 10/1 – 05. HAN ÄR SVARET SKYLDIG Ministrar är amatörer på operativ krisledning. S. 2.
- Aftonbladet* 13/1 – 05. - ...men folket gör tummen ner för Freivalds och Göran Perssonpersonlig och folkkär Kung Carl Gustafs känslofulla tal i måndags och den medkänsla han visat dem som drabbats av katastrofen i Sydostasien har ökat hans popularitet. Enligt Aftonbladets Sifundersökning känner var fjärde svensk nu större förtroende för honom. S. 8.
- Dagens Nyheter* 3/1 – 05. Naumann, C. RADIOKRÖNIKA: Fridfull krishantering. Många program fick utgå. S. C16.
- Dagens Nyheter* 8/1 – 05. Brors, H. Persson har hittat sin syndabock. S. A17.
- Dagens Nyheter* 11/1 – 05. Carlbom, M. "Det känns som om orden tagit slut", S. A10.
- Dagens Nyheter* 12/1 – 05 (1). Kungens tal gick rätt in i mitt hjärta. S. A27.
- Dagens Nyheter* 12/1 – 05 (2). Waaranperä, I. Kunglig dramaturgi. Vem skrev statschefens succétal? S. B4.
- Dagens Nyheter* 15/1 – 05 (1). Mälarstedt, K. Kritiken väcker förvåning. S. A9.
- Dagens Nyheter* 15/1 – 05 (2). Brors, H. S-ledningen har gjort två dundertabbar på tre dagar.
- Dagens Nyheter* 18/1 – 05. ÅSIKTER OM KUNGENS OCH STATS-MINISTERNS AGERANDEN. S. A 27.
- Göteborgs-Posten* 30/12 – 05. Kungen uttalade sin medkänsla Stockholm: - Annandag jul. S. 12.
- Göteborgs-Posten* 10/1 – 05. Gelotte, G. Måste vi tröstas med en syndabock? S. 2.
- Göteborgs-Posten* 11/1 – 05, Ewenfeldt, B. Orden tillräckliga vid ceremonin i Stockholms stadshus. S. 10.
- Göteborgs-Posten* 15/1 – 05. Rehn, P-A. Ulvskog får inget stöd av Persson - - men partisekreteraren står fast vid att kungen agerat politiskt, S. 54.
- Göteborgs-Posten* 16/1 – 05. Dubbelblunder, S. 2.
- republik.nu*. Kullenberg, A. Katastrofen i Asien tillåts sälja monarkin. Hämtad på: <http://www.republik.nu/k-kullenberg.html> 2005-10-05
- Svenska Dagbladet* 11/1 – 05 (1). Linder, A. Kungen är kung, S. 4.

Svenska Dagbladet 11/1 – 05 (2). Thunberg, K. Sorgtyngd start på vardagen- För ett barn är en förlorad förälder alltid oersättlig. Jag vet något om den saknaden, säger kungen. S.8.

Svenska Dagbladet 14/1 – 05. Kungens tal gav ökad respekt, S. 10.

svt.se. Stylbäck, S. Omstridd och omtyckt ärkebiskop avgår. Hämtad på: http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=29242&a=439056&lid=puff_439060&lpos=rubrik. 2005-10-05

Appendix 1 Karl XVI Gustafs tal

Karl XVI Gustafs tal vid: *Samling för eftertanke och gemenskap*, Stockholms stadshus, måndagen den 10 januari 2005.

Vi har samlats här idag för att hedra de som mist livet och de som saknas efter katastrofen i Sydostasien. Vi tänker på alla nära och kära, som för bara några dagar sedan var en självklar del av vår familj, kamratkrets, skolklass eller syskonskara, men som inte längre finns mitt ibland oss. Vi har samlats idag för att stödja och försöka hjälpa varandra i denna svåra tid.

Vad kan vi säga varandra och vad kan jag säga, som kan vara Er andra till hjälp? Det känns som om orden tagit slut, eller om som de aldrig funnits, de ord som skulle kunna formulera vår sorg, saknad, vanmakt och vrede. Tystnad känns som det enda rätta språket inför allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga.

Hellre än att hålla tal, skulle jag egentligen, på ett mera påtagligt sätt, vilja försöka ge värme och ny trygghet åt alla som drabbats. Jag skulle vilja finnas till för var och en som vill berätta om sina hemska upplevelser från det paradiset som plötsligt förvandlades till ett helvete. Men det är med ord jag kan förmedla till Er alla som drabbats, vår vilja att finnas hos Er nu - nu när chocken ännu är förlamande.

Jag önskar att jag på detta sätt kan inge hopp att en dag smärtan kommer att lindras och ljus skönjas över den väg framåt, som nu ligger i mörker. Med ord får vi försöka nå fram till varandra.

Hur ska vi kunna bära den saknaden? Hur ska Du som sitter i bänken bredvid och Ni föräldrar, syskon, anhöriga, lärare och ledare orka hantlera förlusten? Jag önskar att jag hade ett bra svar. Tänk om jag, som kungen i sagorna, kunde ställa allt till rätta och sluta berättelsen med "att sedan levde de lyckliga i alla sina dagar". Men jag är, precis som Ni, bara en sörjande, sökande medmänniska.

Nu börjar en ny termin i landets skolor, efter ett jullov som inte blev som vi önskat. I många skolor kommer bänkar att stå tomma. De kommer aldrig mer att användas av de barn och ungdomar, som för bara några dagar sedan satt där med levande tankar om nuet, framtiden och livet. Vi får aldrig veta vad de skulle kunnat göra av sina liv. Vi kommer heller aldrig att kunna tacka dem för den vänskap, glädje och livfullhet de spred omkring sig.

Låt oss alla hjälpas åt. Vi vuxna vill lyssna på Er, som är barn och unga, på era berättelser om vad ni upplevt och känner. Visa oss era teckningar, era tårar, sorg och vrede. Vi vuxna finns här för att skydda och hjälpa Er.

Men Ni kan också hjälpa oss vuxna. Ni gör det genom att finnas hos oss. Inför det obegripliga är vi vuxna också som barn, som inte har svar på varför sådant händer, som vi inte vill ska hända.

Många barn har förlorat en eller båda sina föräldrar. Jag tror jag vet vad det vill säga. Jag har själv varit ett sådant barn. Min pappa omkom i en flygolycka när jag var mycket liten. Så jag vet vad det betyder att växa upp utan en pappa. Jämfört med många andra barn hade jag det säkert bra, men för ett barn är en förlorad förälder alltid oersättlig. Jag vet något om den saken.

Jag vill därför be Er, alla vuxna i dessa barns närhet att vara lyhörda för vad de säger och signalerar. För att ge dem de svar de ber om, försiktigt och varligt. Ovissheten kan ibland skapa mera ångest än vetskapen.

Jag, liksom många andra män i min generation, är ovan att visa känslor. Men jag vill säga till alla som känner så: Våga visa svaghet, värme och känslor. Låt oss våga hjälpa. Vi är alla bara människor, utan säkra svar på frågor om varför livet, som kan vara så roligt och lustfyllt, plötsligt visar sig vara grymt och obegripligt.

Men att bara vara människa är ändå mycket stort. Vi kan vara varandra till tröst och stöd i livets svåraste skeden. I sorgen då hopplösheten tycks ha ett fast grepp om varje minut. Låt oss då lägga våra masker åt sidan och våga vara medmänniskor. Klarar vi det, kan ur det hemska, som har hänt, växa en ny tillvaro, ett nytt hopp, en ny gemenskap och en ny tillförsikt om framtiden.

Tack

Appendix 2 K.G. Hammars tal

Ärkebiskop K-G Hammars tal vid: *Samling för eftertanke och gemenskap*, Stockholms stadshus, måndagen den 10 januari 2005.

Det blir alltid vardag igen. Det är en del av livets självläkning. Kanske är det snart vardag, redan vardag. Men behöver vardag i morgon vara detsamma som vardag var före Annandag jul? Vill vi verkligen att det ska bli som förut?

Döden har blivit påtaglig, närvarande. Ingen av oss är oberörd. Den kom så hastigt på, grymt. Och den gällde så många samtidigt. Det dör alltid människor, i vår närhet, i samma stad, i samma by, i samma hus. Men vi berörs sällan. Döden i vår tidigare vardag var påtagligt frånvarande utom för några få, de närmast berörda. Det dör alltid människor i vår värld, varje dag, många, fruktansvärt många alldeles i onödan kan det tyckas. Vår verklighetsuppfattning blir mera sann om vi räknar med döden. När vi är medvetna om döden, den som hela tiden finns där men som kommer oväntat, överrumplande, orättvist, blir livet mera värdefullt, varje stund, varje ögonblick oskattbart, inte något självklart, mer av gåva, mera att ta vara på, förvalta.

Sorgen är närvarande ibland oss. När så många dör på samma gång, och vi får del av många människors berättelser och deras förluster, så tar vi också del av deras sorg. Tårar, också på offentliga platser, är inget ovanligt längre, inte just nu i varje fall. Skrämmar det oss? Eller värmer det oss? Bara den som älskar sörjer. Är det inte det som värmer oss alla, att sorgen visar på så stor kärlek, att den finns där, hela tiden. Kärleken, sårbarheten och sorgen hör samman. Vill vi vara utan den? Är det inte snarare så att vi skulle vilja att sorgen alltid var en del av livet, därför att bara då är kärleken det. Det går inte att leva utan att drabbas av sorg. Men sedan länge har vi burit den enskilt, individuellt. Och som samhälle har vi kunnat gå vidare som om den inte fanns. Men inte just nu. Sorgen visar på kärlekens betydelse. Kan vi tänka oss ett samhälle utan kärlek? Att bli mera varse den kärlek som finns betyder samtidigt att bli mera varse den sorg som finns.

Offret. När tiden påbjudit självförverkligande, har ordet offer nästan fallit i glömska, om det nu inte förts till avdelningen för bristande realism, tokig romantik eller världsfrånvänd religion. Men nu har offret, solidaritetens grunddimension, blivit fullt synligt ibland oss. Och vi gläds, vi gläds med varandra. Människan har oförtjänst dåligt rykte, sa en av våra skådespelare häromdagen. Svensken också! Offer hör samman med insikten att ingen lever för sig själv, ingen är sig själv nog. För att vi ska kunna bygga ett samhälle på insikten att vi hör samman, i samhörighet och beroende, så behövs offer, det offer som följer på min insikt att mitt egen självförverkligande inte kan tänkas bort från andras. Och kanske anar vi också att detta samhälle där våra offer behövs, nu är globalt. Kanske vi också kan inse att offer inte är något nödvändigt ont, utan något meningsfullt, livsbejakande, livsnödvändigt, både för mig och andra.

En strimma av hopp. Kanske kan vi ana det. Det är inte detsamma som optimism, att det nog ska ordna sig. Ändå som ett ljust stråk genom våra liv, individuellt och tillsammans, kanske ett namnlöst stråk, kanske ett med många namn. Men ett hopp som grundar sig i att det kanske kan bli en skillnad, med döden och sorgen och offret mera medvetet närvarande, för livets och kärlekens och samhörighetens skull. Vardag behöver inte betyda att allt återgår till det gamla. Vardag kan få ett nytt innehåll för oss.

Appendix 3 Göran Perssons tal

Statsminister Göran Perssons tal vid: *Samling för eftertanke och gemenskap*, Stockholms stadshus, måndagen den 10 januari 2005

Eders Majestäter,
Eders Kungliga Högheter,
Kära vänner,

I Gunilla Linn Perssons bok *Allis med is*, mister Allis sin bästa vän Ann och Sigge mister sin mamma. Ann blir en ängel, det är Allis säker på. Men Allis hon fryser till is. Siggies mamma hon är precis som alla andra mammor som bara finns och finns och finns. Men det otänkbara händer och han förlorar henne. Allis och Sigge möts med barns särskilda sorg i sina hjärtan, en sorg som Allis beskriver såhär: Det är en sorg som inte syns. Det är en sorg, som är för stor för att visas upp. Man bär den inom sig. Eller som en osynlig börda i sin famn.

Idag känner vi sorg. Den känslan delas av många, här hemma runt om i världen, skrämmande många. Jag vill uttrycka mitt och regeringens djupa deltagande med er som förlorat barn, barnbarn, föräldrar och kära. Det känns mörkt, och svårt att finna ord. Vi vet, förlustens börda kan vi aldrig bära åt er. Men med mångas stöd kan den bli lättare. Jag känner med er som ännu jagas av ovissheten, fångna i ett vakuum. Smärtan griper omkring sig i vårt land, bland våra vänner, ibland så oändligt många av våra medmänniskor i världen.

Ändå, och samtidigt, också omtanken griper omkring sig, sprider sig i vårt land. Värme strömmar från människa till människa, mellan generationer och kulturer, över kontinenter tvärs över jorden! Mitt i sorgen tänder människor hopp hos varandra. Vi kan känna oss små, sköra, otillräckliga.

Men tänk så mycket omsorg och solidaritet vi tillsammans bär på! Tänk så mycket styrka människan ändå äger! Tack alla ni som drabbades, och ändå orkade hjälpa, mitt i rädslan, vreden och smärtan - svenskar som thailändare, finländare, norrmän, alla. Tack alla ni här hemma

som släppt allt för händer och gjort fantastiska insatser, yrkesmässigt och privat. Tack alla medmänniskor, vuxna som barn, för att ni finns när ni behövs som allra mest!

Kära vänner,

Det finns också en annan känsla här i Stockholms stadshus idag. Också den har vuxit sig stark i Sverige under dessa mörka dagar. En fast beslutsamhet att hjälpas åt, att ta hand om andra och varandra. En beslutsamhet att dela sorgen, men också glädjen och allt det fina i livet. Låt oss ta den känslan med oss när vi snart skiljs åt. Låt oss möta vardagen med all kärlek vi äger. Låt oss hålla ihop och gå tillsammans mot den tid som blir ljusare. För den tiden kommer, så småningom, annorlunda och ny. För dig och för mig, precis som för Allis, när isedan kring hennes hjärta smälter. När hon känner hjärtat slå på nytt, annorlunda, säger hon såhär: Ett slag för sorgen och ett slag för glädjen, för det ena fanns strax intill det andra. Ett slag för Ann och ett slag för Sigge. Så kändes det. Ett för saknad. Ett för längtan.

Tack.